

Počeci profesionalizacije dirigiranja i uvođenje dirigiranja u glazbene institucije

Burić, Dajana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:878576>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-03**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Muzička akademija u Puli

Dajana Burić

POČETCI PROFESIONALIZACIJE DIRIGIRANJA I UVOĐENJE DIRIGIRANJA U
GLAZBENE INSTITUCIJE

Diplomski rad

Pula, srpanj 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Muzička akademija u Puli

Dajana Burić

POČETCI PROFESIONALIZACIJE DIRIGIRANJA I UVOĐENJE DIRIGIRANJA U
GLAZBENE INSTITUCIJE

Diplomski rad

JMBAG: 0303068191 redoviti student

Studijski smjer: Glazbena pedagogija

Predmet: Dirigiranje

Znanstveno područje: Umjetničko područje

Znanstveno polje: Glazbena umjetnost

Znanstvena grana: Dirigiranje

Mentor: Izv. prof. art. Denis Modrušan

Pula, srpanj 2023.

Sadržaj

UVOD.....	1
1. DIRIGIRANJE KROZ POVIJEST.....	3
1.1. Razvoj orkestra i instrumenata.....	9
1.2. Jan Václav Stamitz i Manhajmska škola	12
1.3. Wagnerov utjecaj kao dirigenta.....	13
1.4. Utjecaj nekih dirigenata na razvoj koncertnih prostora	14
2. ZNAČAJNI DIRIGENTI I NJIHOV UTJECAJ NA PROFESIJU DIRIGIRANJA.....	22
2.1 Značajni dirigenti koji su doprinijeli razvoju profesije dirigiranja u Hrvatskoj	30
3. RAZVOJ PROFESIJE DIRIGIRANJA I INSTITUCIJE	36
3.1. Studij dirigiranja u glazbenim institucijama kroz povijest	36
3.1.1. Francuska – Pariz.....	37
3.1.2. Italija – Dva glazbena instituta	38
3.1.3. Njemačka – Leipzig, München i Belin	39
3.1.4. Austrija - Beč.....	42
3.1.5. Ujedinjeno Kraljevstvo – London i Glasgow.....	43
3.1.6. Mađarska – zasluge Franza Liszta	45
3.1.7. Rusija – glazbena moć Sankt Peterburga i Moskve	46
3.1.8. Sjedinjene Američke države	48
3.1.9. Hrvatska – Zagreb.....	50
4. PROFESIJA DIRIGIRANJA DANAS.....	52
ZAKLJUČAK	54
SAŽETAK.....	55
SUMMARY.....	56
LITERATURA.....	57

UVOD

U suvremenome je svijetu glazbe, dirigiranje jedna od ključnih djelatnosti koja zahtijeva ne samo glazbeno znanje i vještinu, već i duboko razumijevanje glazbenih djela i sposobnost vođenja ansambla. Međutim, nije uvijek bilo tako. Povijest dirigiranja svjedoči o postupnome razvoju i profesionalizaciji te izvedbene umjetnosti. U ovome diplomskom radu istražujemo početak profesionalizacije dirigiranja i uvođenje dirigiranja kao studija u visokoobrazovne glazbene institucije.

Dirigiranje je u svojim počecima bilo prepoznato kao vještina koju su glazbenici stjecali izvodeći svoje vlastite skladbe ili interpretirajući glazbu drugih skladatelja. Međutim, s razvojem instrumentacije, razvojem i pojavom novih instrumenata te samim time složenijim partiturama, počela se javljati potreba za posebnim profilom glazbenih stručnjaka koji su mogli preuzeti vodstvo nad ansamblima i ostvariti viziju skladatelja. Proces je profesionalizacije dirigiranja bio postepen i razvijao se tijekom vremena.

Jedan je od ključnih trenutaka u profesionalizaciji dirigiranja bilo uvođenje dirigiranja kao formalnoga studija u visokoobrazovne institucije. Studij dirigiranja omogućit će budućim dirigentima pristup sustavnome obrazovanju i stručnome usavršavanju. Kroz takve studije, dirigenti će dobiti kompletnu obuku u glazbenoj teoriji, tehnici dirigiranja, glazbenoj analizi i svim drugim segmentima povezanim s vođenjem ansambala neophodnih u dirigentskoj profesiji. Obuhvaćajući strukturirane nastavne programe, studenti dirigiranja dobivaju cjelovito znanje o različitim aspektima dirigiranja, od tehničkih vještina do interpretacije glazbe. Isto tako, studij dirigiranja pruža mogućnosti za bogatije praktično iskustvo i mentorstvo. Studenti imaju priliku kroz više godina učiti od renomiranih dirigentata, raditi s korepetitorima, raznim ansamblima i orkestrima te stjecati dragocjeno profesionalno iskustvo pod njihovim vodstvom.

Kroz istraživanje početaka profesionalizacije dirigiranja i uvođenja dirigiranja kao studija u glazbene institucije otkrivamo ključne trenutke i promjene koje su oblikovale dirigentsku profesiju kakvu danas poznajemo. Ta je evolucija dirigentima omogućila da se razvijaju kao umjetnici i stručnjaci te da ostvaruju puni umjetnički potencijal i kreativnu viziju u vođenju ansambala.

U nastavku ćemo ovoga diplomskog rada detaljnije istražiti povijest i proces uvođenja studija dirigiranja. Osvrnut ćemo se na trenutno stanje dirigiranja, izazove s kojima se suočavaju današnji dirigenti i moguće smjerove razvoja dirigentske profesije u budućnosti. Isto tako, važno je napomenuti da se ovaj rad prvenstveno temelji na proučavanju razvoja orkestralnoga dirigiranja.

1. DIRIGIRANJE KROZ POVIJEST

Dirigiranje ima svoju dugu povijest. Govoreći o dirigiranju kao profesiji, ono postoji od 19. stoljeća, no s druge strane, povijest je dirigentske geste stara koliko i sama zabilježena povijest. Dirigiranje dolazi od latinske riječi *dirigere* što znači ravnati, upravljati.

Najranije je korištenje ručnih znakova za glazbenu poduku otkriveno u egipatskim kipovima i pogrebnoj umjetnosti, posebno u područjima oko Gize. Egipatski je znak rukom označavao ritam, dinamiku, ali i visinu i melodijsku konturu. Edith Gerson-Kiwi i David Hiley tvrdili su da je ta teorija podržana promatranjem suvremenih koptskih i egipatskih kantora koji danas prakticiraju geste rukama slične onima koje nalazimo u drevnim egipatskim djelima (Southerland 2019, 33).

Tadašnji je zborovođa lupao nogom kako bi davao ritam, no ponekad, za bolju čujnost, nosio je drveni ili metalni potplat *scabellum*. Pojam *arza*¹ (grč. ἄρσις; dizanje, zamah) označavao je podizanje stopala, dok je *teza*² (grč. θέσις; položaj; postavka) označavala postavljanje ili korak stopala na tlu ili udarac prema dolje (Lynch 2016, 491). Prvi se slikovni dokazi ranih pokušaja dirigiranja kao gestikularnoga jezika mogu pronaći u Egiptu oko 4. dinastije (2723. – 2563. pr. Kr.).

Slika 1 Lijevo: *Scabellum*, Desno: Egipatski reljef koji predstavlja geste rukama prilikom vođenja ansambla

Postojala je praksa glazbenoga vodstva koja je bliža današnjemu dirigiranju, vizualni sustav, gestikulacija rukama nazvan *heironomija*. Heironom je, rukovoditelj, pokretima ruku sviračima i pjevačima predočavao kretanje melodijske linije. Pokreti

¹ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4102>

² <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61091>

rukama nisu se koristili samo u svrhu koordinacije, već su također pokazivali tijekom melodije kao pomoć pri pamćenju pjevačima i sviračima.

Među ostalim, ranokršćanska je glazba vođena gestikulacijskim znakovima ruku te je to postalo osnovom za razvoj notnoga pisma tzv. *neuma*. Ta glazbena oznaka nije označavala točan ritam ili visinu, ali je pokazivala opći oblik melodije koji se odražavao u gestama voditelja zbora.

Prema Wöllner, C. (2007), kako je napisano u Platte (2016), pojavljivanjem višeglasja u 12. stoljeću, heironomija je postala zastarjela, a novo su mjesto dobile naprednije vrste glazbenoga upravljanja. Voditeljeva je zadaća naznačiti tempo te voditi ostale pjevače. Takav je način vođenja zbora proveden udaranjem duge drvene palice od tlo, kolektivnim lupkanjem nogu, malim diskretnim gestama prstiju, okomitim pokretima jedne ruke ili nježnim tapkanjem susjeda po ramenu.

Razdoblje ranoga baroka uočava razliku između vokalne glazbe *a cappella* i instrumentalne glazbe. U vokalnoj je glazbi voditelj zbora i dalje koristio štap ili mahao rukom dok je držao različite predmete poput smotanih partitura ili rupčića okrenutih poput zastave. U instrumentalnoj je glazbi dirigent vodio orkestar s čembala, uglavnom harmonijskim i ritmičkim podupiranjem svoga instrumenta, ali povremeno i pokretima ruku.

Opadanje je prakse *basso continua* tijekom druge polovice 18. stoljeća dovelo do promjene glazbenoga vodstva sa svirača čembala na svirača prve violine. Skladatelji poput Bacha, Glucka, Haydna i Mozarta najčešće su sami vodili izvedbe svojih skladbi pomoću čembala/klavira ili violine. Pokreti gudačima violine postali su najkorisniji način vođenja u tadašnje vrijeme. Violinisti su svirali stojeći i stoga su pokreti gudačima bili „čitljivi“ svim glazbenicima u orkestru; pokreti gudačima bili su zamjena za današnje kretnje dirigenta. Svirač violine, poznat kao koncertni majstor, glazbeni je vođa s velikom odgovornošću. Morao je posjedovati vrhunske vještine vođenja, podučavanja i komunikacije u orkestru. Ponekad je violinist prekidao sviranje i rukom u kojoj je držao gudač pokazivao (dirigentske) kretnje.

Zbog povećanja složenosti orkestralnih skladbi i sve većega broja instrumenata u orkestru, dosadašnji način rukovođenja nije mogao osigurati potrebnu preciznost i sofisticiranost pa su se tražila nova rješenja. Louis Spohr (1784. – 1859.), njemački skladatelj i virtuoz na violini, smatra se jednim od prvih dirigenta koji je vodio orkestar

bez pomoći instrumenta; vodio je orkestar pomoću dirigentske palice. Spohr (1955), kako je navedeno u Platte (2016), u svojoj biografiji opisuje promjenjivu ulogu dirigenta te piše o izvedbi u Londonu 1820. godine:

„U to vrijeme, tamo je još uvijek bio običaj kada se izvode simfonije i uvertire pijanist ima partituru pred sobom, ne baš da dirigira iz nje, već samo da čita i svira s orkestrom po želji [...]. Pravi dirigent bila je prva violina koja je davala tempo, a tu i tamo, kada bi orkestar počeo posustajati, davala je taktove gudačima svoje violine. Tako brojno orkestar, stojeći tako udaljeni jedan od drugoga kao u filharmoniji, nikako nisu mogli ići zajedno, a unatoč izvrsnosti pojedinih članova ansambl je bio puno lošiji nego na ono što smo naviknuli u Njemačkoj. [...] Zatim sam stao s partiturom za poseban glazbeni pult ispred orkestra, izvukao svoju režijsku palicu iz džepa kaputa i dao znak za početak. Prilično zabrinuti takvim novim postupkom, neki bi voditelji prosvjedovali protiv toga, ali kada sam ih molio da mi dopuste barem jedan pokušaj, oni su se smirili.

" 3

Prema Wöllner (2007), kako je navedeno u Platte (2016), proba i koncert polučili su veliki uspjeh pa se „novi postupak" vrlo brzo ustalio u vodećim orkestrima koji su dugo patili od nedostatka preciznosti. Sredinom 19. stoljeća dolazi do sve veće potrebe za formiranjem profesije dirigiranja, međutim, specijalizirani dirigenti nisu bili uobičajeni i još uvijek su dirigirali skladatelji poput Mendelssohna, Brahmsa, Berlioza, Liszta ili Wagnera koji su bili u središtu pažnje.⁴ Tek se u zadnjim desetljećima 19. stoljeća zvanje dirigenta razvilo u današnje samostalno zanimanje koje se može studirati na većini glazbenih sveučilišta, no o tome ćemo više u nastavku rada.

U Europi je 19. stoljeće bilo doba dramatičnih društvenih i kulturnih promjena, djelomično izazvanim ishodom nasilnih prevrata u doba Francuske revolucije i Napoleonskih ratova. Naglasak se sve više i više stavljao na emocije kao autentični izvor estetskoga iskustva što je dovelo do romantizma – pokreta u umjetnosti i književnosti koji naglašava inspiraciju, subjektivnost i važnost pojedinca. U svojoj srži, skladatelji su romantične ere vidjeli glazbu kao sredstvo individualnoga i emocionalnog izražavanja.

³ Spohr 1955, part 2, p. 81

⁴ Wöllner, C. (2007). Zur Wahrnehmung des Ausdrucks beim Dirigieren : eine experimentelle musikpsychologische Untersuchung. Berlin: Lit., p. 27-29

Godine 1830-e bile su godine virtuoznih instrumentalista kao što su Liszt i Paganini, a kako je desetljeće odmicalo, publika je već „umorna“ od instrumentalnih virtuoza te postaje nesklona oduševljavanju njihove glazbene vrijednosti i traži novi fokus. S vremenom su dirigenti postali ta nova žarišna točka i novi „koncert majstor“ potaknut će njihovo divljenje i postati pokretač mašte za glazbu koju dirigenti predstavljaju. Louis Jullien i Philippe Musard bili su dvojica dirigenata poznatih po svojoj melodramatičnosti i razmetljivosti, dok su drugi dirigenti bili uzvišeniji poput François-Antoina Habenecka i Hectora Berlioza. Ti su dirigenti uspostavili ozbiljnost profesije kakvu danas poznajemo i omogućili da suvremena glazba dosegne novu razinu ozbiljnosti kroz njihovo upravljanje orkestrom.⁵

Shodno tomu, struktura glazbe se mijenjala te je postala složenija, uključujući ritmičke promjene, nepravilnosti i druge vrste glazbenoga izražavanja. Istodobno, interes za glazbom se povećava i doseže sve širu publiku koja očekuje točnije i preciznije izvedbe. Primjerice, Mozart i Beethoven svojim su složenim glazbenim strukturama i ekspresivnošću izazivali iznenađenje kod svojih suvremenika. Njihova je glazba postavila nove standarde i utjecala na razvoj glazbe u narednim razdobljima. Kao rezultat toga, uloga dirigenta postaje sve zahtjevnija jer traži i veći opseg rada na interpretaciji partiture. U konačnici, svima postaje jasno da je uloga dirigenta od iznimne važnosti.

Razvoj dirigiranja primjetan je i u tehnici dirigiranja te standardiziranju dirigentske geste. U Europi je tijekom 19. stoljeća sve više orkestara i sve su veći izražajni zahtjevi skladatelja što pred dirigente stavlja sve kompleksnije dirigentske zadatke koje nije mogao riješiti bilo tko.

Orkestri su igrali važnu ulogu u opernim kućama te su se razvijali pod vodstvom poznatih dirigenata, no opširnije ćemo o toj temi reći kasnije u radu. Do kraja je 19. stoljeća Europa brojala niz vrhunskih orkestara. Jedan je od najstarijih i najtradicionalnijih orkestara na svijetu *Staatskapelle Weimar* osnovan 1491. godine. Te je godine prvi ansambl, koji je prethodnik današnje *Staatskapelle*, osnovao izborni knez Friedrich III. *Staatskapelle Weimar* se oslanja na kombinaciju njegovanja svoje velike tradicije s inovativnim aspektima i stalnim proširenjem repertoara u operi i koncertima. U svome je rodnom gradu ona i ostala jezgra bogate kulturne baštine

⁵ https://www.academia.edu/30003445/Conductors_as_the_New_Virtuoso_Paris_1830_1848 , str.3

Weimara. Još je jedan jednako važan njemački simfonijski orkestar sa sjedištem u Leipzigu *Gewandhaus orkestar*. Orkestar je nastao u koncertnome društvu pod nazivom „Grand Concert“, koje je 1743. godine osnovalo 16 trgovaca. Gewandhaus se može pohvaliti iznimno širokim repertoarom i neobično velikim brojem nastupa. Nadalje, još jedan orkestar koji treba spomenuti je *Berlinski filharmonijski orkestar*. Povijest je Berlinske filharmonije započela 1882. godine, ali značajniji razvoj i napredak postiže tek kada glavnim dirigentom postaje poznati dirigent Hans von Bülow. Najstariji je orkestar u Italiji *Orkestar Teatra alla Scala* istoimenoga kazališta u Milanu, osnovan 1788. godine. Početkom rada orkestru je, zbog dominacije izvođenja opere, nedostajala dirigentska figura. Dirigentsku je ulogu preuzeo koncert majstor poput Eugenia Cavallinija ili čembalist Vincenzo Lavigna.⁶ Sve do prvoga filharmonijskog koncerta 1842. godine Beč nije imao profesionalni koncertni orkestar. U samim je počecima, *Bečka filharmonija* sastavljena isključivo od profesionalnih glazbenika koji su se nalazili samo u kazalištima. Pod vodstvom je Hansa Richtera orkestar stekao status svjetskoga orkestra s neusporedivom tradicijom. Francuska se ističe po *Orchesteru de Paris* koji je zapravo nasljednik Soci t  des Concerts du Conservatoire osnovan 1828. godine. Vodeći francuski simfonijski orkestar održava oko stotinu koncerata sa svojih 119 glazbenika svake sezone, a svojim impresivnim angažmanom nastavlja biti važan simbol glazbene izvrsnosti u Parizu i diljem svijeta. Mađarsku je krasio *Filharmonijski orkestar* u Budimpešti osnovan 1853. godine, a razvijao se pod vodstvom slavnih dirigenta Ferenc Erkel i Hansa Richtera. Kraj 19. stoljeća donosi osnivanje iznimno cijenjenoga *Londonskog simfonijskog orkestra*. Otvorivši svoja vrata 1904. godine taj je orkestar stekao reputaciju kao jedan od najpoznatijih i najaktivnijih orkestara u Europi. Te je iste godine prvi koncert održan pod ravnanjem Hans Richtera (1904. – 1911.), a gost dirigent bio je Artur Nikisch⁷. Nekoliko godina kasnije, Italija 1908. godine formira prvi orkestar koji se posvetio isključivo simfonijskome repertoaru, *Orchestra dell'Accademia Nazionale di Santa Cecilia*. Desetljećima prije taj je orkestar djelovao pod više naziva, Augusteo Symphony Orchestra i Stable Orchestra of the National Academy of Santa Cecilia.⁸

⁶ https://it.wikipedia.org/wiki/Orchestra_del_Teatro_alla_Scala

⁷ <https://www.iso.co.uk/about-us/about-the-iso/our-history-and-archives/>

⁸ https://it.wikipedia.org/wiki/Orchestra_dell%27Accademia_Nazionale_di_Santa_Cecilia

Prijelaz je iz 19. u 20. stoljeće stvorio značajan trag u povijesti glazbe. Na novu su eru najviše utjecali estetski, kulturni i politički izazovi koji su obilježili 19. stoljeće, dok je 20. stoljeće prožeto impresivnim napretkom znanosti i tehnologije, a u glazbu donosi mnoštvo promjena u načinu organizacije glazbenoga materijala.

U isto vrijeme, glazbeni je procvat u Americi imao nešto drugačiji put. Glasoviti je češki skladatelj Antonín Dvořák (1841. – 1904.) tijekom 1890-ih otišao u Sjedinjene Američke Države na mjesto ravnatelja Državnoga konzervatorija u New Yorku. Dvořákova su djela, nadahnuta nacionalnim duhom, bila inspiracija Amerikancima da skladaju vlastitu glazbu temeljenu na domaćim folklornim materijalima. U ranim je desetljećima 20. stoljeća među američkim umjetnicima i skladateljima vladalo buđenje interesa za stvaranje djela koja odražavaju izrazito američki senzibilitet, nasuprot onome europskom. Danas SAD broji preko 1200 simfonijskih orkestara te brojne dječje orkestre. Ključno je spomenuti poznatije orkestre i njihove osnivače; *Philadelphia Orchestra* osnovao je njemački dirigent Fritz Scheel, *Chicago Symphony Orchestra* njemačko-američki dirigent Theodore Thomas, ruski dirigent Nikolai Sokoloff jedan je od osnivača *Cleveland Orchestra* i njemački dirigent Max Reiter koji je osnovao *San Antonio Symphony*. Ulaganja i sav trud navedenih osnivača stvorili su temelj orkestralne glazbe u Americi koja sve više razvija svoj glazbeno-umjetnički ugled.⁹

U tome prijelaznom razdoblju profesija dirigiranja doživljava svoj procvat, dirigiranje je priznato kao zasebna djelatnost ravnopravna ostalim glazbenim djelatnostima. Taj je period obilježen brojnim promjenama u glazbenome svijetu, a dirigenti su postali ključne figure u izvođenju glazbe.

Razvoj je orkestra i instrumenata imao značajan utjecaj na razvoj glazbe i dirigiranja. Uvođenje je novih instrumenata kompozitorima omogućilo postići različite zvučne efekte i bogatstvo zvuka u glazbenim djelima. Razvoj je orkestra i instrumentacije ujedno pružio temelje za razvoj profesije dirigiranja te slijedom toga u nastavku rada donosimo njihov kratki prikaz.

⁹ Vabec 2020, 5

1.1. Razvoj orkestra i instrumenata

Tijekom stoljeća orkestar je prošao više razvojnih faza s promjenama i nadopunjavanjima prema zahtjevima glazbeno-stilskih razdoblja, usavršavanju postojećih i stvaranju novih glazbala. Izraz orkestar potječe od grčkoga naziva za polukružni prostor ispred starogrčke pozornice rezerviran za zbor u kazališnim predstavama. Grčki *orkhēstra* \approx *orkheîsthai* znači plesati; *orkhēstriké* (*tékhnē*): vještina plesanja.¹⁰ S obzirom na stilska razdoblja orkestri se dijele na barokne, klasične, romantične te suvremene orkestre.

Tijekom 16. stoljeća umjetnička se glazba u domovima, dovoljno oskudnim za izvođenje takve vrste aktivnosti, sastojala od virginala¹¹, male pratnje viola i jednoga ili dva drvena puhača.

Do toga vremena, ako je glazba bila notirana, obično nisu bili navedeni instrumenti; od svirača se tražilo da kombiniraju svoje glazbene sposobnosti i usklade raspon svakoga instrumenta s odgovarajućim notnim zapisom. Obično je postojala melodija ili partitura za lutnju/gitaru i/ili figurativni bas. Notni je zapis svakome djelu dao oblik i smjer, a na glazbenicima je bilo osmisлити kako će ono zapravo zvučati u izvedbi. Ti su sastavi bili poznati kao consorti. Consort je engleski naziv za mali sastav glazbenika ili glazbala i skladbi pisanih za njih (consort music)¹². *Whole consort* (cijeli consort) označavao je sastav od samo jedne vrste glazbala (viole različite veličine), a *broken consort* (razbijeni consort) je sastav od raznih glazbala (viole, lutnje, pandore). Među poznatijim je autorima tih skladbi engleski skladatelj Henry Purcell.

Talijanske je skladatelje 16. stoljeća i njihova djela, opere, neizbježno spomenuti. Prve su opere nastale u nastojanju da se oživi izvođenje antičke grčke drame. Prvim se operama smatraju Dafne (1597 – 1598) i Euridika (1600) skladatelja Jacopa Perrija i opera Euridika (1600 – 1602) skladatelja Giulia Caccinija. Nakon samo nekoliko godina Claudio Monteverdi stvara djelo naglašenije dramatičnosti, bogato harmonijom i zahtjevnijega oblika, operu Orfej (1607). Instrumentacija je opere, za razliku prijašnjih

¹⁰ <https://jezikoslovac.com/word/m9ks>

¹¹ Virginal (latinski: *virga štapić*), žičano glazbalo s tipkama.

¹² <https://proleksis.lzmk.hr/15857/>

opera, bila složenija. Monteverdi je za operu tražio dvije violine, gudački kvartet, gudački trio, dvije harfe, dva korneta i orgulje.

Do razdoblja baroka najzastupljeniji su gudački instrumenti različite vrste viole, primjerice viola da gamba i viola d'amore. Talijanski su graditelji (Antonio Stradivari, Andrea Amati, Giuseppe Guarneri del Gesù) zaslužni za najbolje gudačke instrumente. Među ranim je graditeljima viola i violina bio talijanski graditelj Gasparo da Salò koji je značajno doprinio razvoju violine. U razdoblju baroka po prvi puta se pojavljuju vokalni ili instrumentalni solisti. U operama soliste možemo vidjeti u opernim arijama (vrijeme prvih opernih arija), dok u koncertnim izvedbama solist muzicira nasuprot pratećemu ansamblu. Barok je razdoblje u kojemu su dominirali njemački graditelji orgulja. Među poznatijim je graditeljima bio Bachov prijatelj Gottfried Silbermann čijih je tridesetak primjeraka orgulja sačuvano sve do danas. U razdoblju srednjega vijeka, renesanse i baroka, skladatelji nisu označavali precizan normirani sastav prisutan u partiturama, već se on sastavljao po potrebi i mogućnostima.

Orkestar se razvijao od ranoga opernog ansambla, primjerice u Monteverdijevim prvim operama preko orkestra potrebnoga za izvođenje djela poput J.-B. Lullyja, H. Purcella, G. F. Händela, J. S. Bacha, G. Ph. Telemanna, J.-Ph. Rameaua te drugih kasnobaroknih skladatelja, sve do, prvoga inovativnog tijela te vrste, manhajmskoga orkestra. Tijekom etape klasicizma, osnove modernoga orkestra, utvrđene su u djelima J. Haydna, W.A. Mozarta, L. van Beethovena i drugih skladatelja. Specifičnost je instrumentacije ustanovljena s određenim sastavom gudača (violine, viole, violončela, kontrabasi), puhača (flaute, oboe, klarineti, fagoti, rogov, trube) i udaraljki (timpani) te fiksiranim rasporedom svirača. Skladatelji poput R. Wagnera, H. Berlioz, R. Straussa, N. Rimski-Korsakova i ostalih, romantizam su okarakterizirali orkestrom kao velikim zvukovnim kolorističkim instrumentom. Usto, u fazi su romantizma uvedeni novi instrumenti poput engleskoga roga, bas klarineta, trombona, tube, bas tube, harfe i ostalih.

Značajna je promjena koju je donijelo 19. stoljeće uvođenje stalnoga dirigenta s palicom umjesto prvoga violinista ili čembalista koji su do tada vodili orkestar. Veličina je orkestra dosezala između šezdeset do devedeset svirača. Skladatelji tijekom 20. stoljeća u nekim djelima nerijetko primjenjuju nove instrumente kao što su čelesta, saksofon, zvona, orgulje i razne egzotične udaraljke.

Nužno je spomenuti još jednu pojavu u glazbi 20. stoljeća, a to je „ulazak” žena svirača u orkestar, ali i u umjetnost općenito. Do 20. su stoljeća orkestri tradicionalno bili muški, a žene su bile poticane sudjelovati u glazbi isključivo na privatnoj razini. Tijekom razdoblja klasicizma i romantizma društvo je polako počelo prihvaćati više glazbenica, a neke od poznatijih jesu Clara Schumann i Fanny Mendelssohn. Godine je 1930. dirigent Leopold Stokowski primio harfisticu Ednu Phillips u *Philadelphia orkestar*, a Bečka filharmonija nije primala žene sve do 1997. kada je harfistica Anna Lelkes postala prva službena članica orkestra.¹³ Približno u isto vrijeme, privatni su profesori glazbe i konzervatoriji počeli prihvaćati studentice glazbe. Na dirigentskoj su sceni žene bile suočene s mnogim izazovima i predrasudama i često su nailazile na otpor i nerazumijevanje. Žene su se morale izboriti i „moliti” šefove orkestara da im se pruži mogućnost da dirigiraju. Unatoč napretku društva i dalje postoje izazovi i neravnoteža spolova u glazbenim institucijama. Prvo žensko ime voditelja nekoga značajnijeg ansambla varira ovisno o vremenskome i geografskom kontekstu. No, važno je istaknuti nekoliko važnih trenutaka i imena koja su doprinijele napretku žena u dirigentskoj profesiji. Mary Wurm (1860. – 1938.) 1887. ravnala je koncertom Filharmonije Berlinske pjevačke akademije, a 1898. osnovala je i vodila ženski orkestar u Berlinu,¹⁴ Eva Brunelli bila je prva žena koja je dirigirala cjelovečernjim programom s Berlinskim filharmoničarima 1923. godine¹⁵, a Nadia Boulanger (1887. – 1979.) bila je prva žena koja je dirigirala mnogim velikim orkestrima u Americi i Europi, uključujući BBC Symphony, Boston Symphony i Philadelphia orkestar.¹⁶ Zatim, Ethel Leginska (1886. – 1970.) od 1926. do 1930. vodi Bostonski ženski simfonijski orkestar¹⁷, Nizozemka Antonia Brico (1902. – 1989.) bila je prva žena koja je 1938. dirigirala Njujorškom filharmonijom.

Pisac i glazbeni kritičar, Klaus George Roy, simfonijsku je tradiciju artikulirao na najpoetičniji način: *Ima li čudesnije kreacije čovječanstva od simfonijskog orkestra - stotine glazbenika koji besprijeekorno surađuju u stvaranju jedinstvene zvučnosti iz trenutka u trenutak, pod vodstvom jednog i jedinstvenog uma koji prenosi zvučnu sliku tuđe tonske imaginacije, i noseći sa sobom jednog slušatelja kao što ih nosi tisuću ili*

¹³ <https://www.classicfm.com/discover-music/when-did-women-join-orchestras/>

¹⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Mary_Wurm

¹⁵ <https://www.berliner-philharmoniker.de/en/titelgeschichte/20172018/female-conductors/>

¹⁶ <https://hellomusictheory.com/learn/famous-female-conductors/>

¹⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Ethel_Leginska

dvije tisuće? Podložni smo uzeti zdravo za gotovo vještinu i osjetljivost tako uspješnog organizma i trebali bismo odvojiti vrijeme da se iznova začudimo da je takav zajednički napor moguć za ljudska bića, tako bogat komunikacijom, ljepotom i značenjem." ¹⁸

U nastavku rada spomenut ćemo Jana Václava Stamitza i Richarda Wagnera koji su imali veliki značaj u razvoju profesije dirigiranja.

1.2. Jan Václav Stamitz i Manhajmska škola

U 18. stoljeću, grad Mannheim u Njemačkoj, imao je jedan od najpoznatijih orkestara toga vremena. Grupa skladatelja okupila se na dvoru izbornika bavarske kneževine Pfalz te se istaknula svojom instrumentalnom glazbom koja je označila kraj barokne polifonije i postavila temelj klasičnome simfonizmu. Suvremeni su muzikolozi toj grupi skladatelja dali naziv Manhajmska škola.

Osnivač škole, Jan Václav Stamitz, postao je prvi violinist na dvoru Karla Theodora, a kasnije i ravnateljem instrumentalne glazbe. Novitet koji je Stamitz uveo među gudače je ujednačen potez gudalom te zajednički početak i završetak skladbe koji je naznačen gestom dirigenta orkestra.¹⁹ Članovi su Manhajmske škole odlučili precizirati, odnosno normirati strukturu instrumenata. Stamitz je formulirao orkestar od četrdesetak svirača: deset prvih i deset drugih violinista, četiri violista, isto toliko violončelista i dva kontrabasista. U stalan su sastav orkestra članovi orkestra uvrstili flaute i oboe, klarinet i fagot koji su se lijepo sjedinili s gudačkim korpusom orkestra. Stamitz je Manhajmski orkestar doveo do standarda bez premca u to doba, kako u pogledu preciznosti tako i u opsegu izražavanja. Manhajmski je orkestar bio poznat diljem Europe po svojoj visoko discipliniranoj virtuoznosti i sposobnosti da proizvede određene nove i uzbudljive efekte. Upravo su u tome orkestru rođeni *crescendo* i *diminuendo*, *forte* i *piano* (prije toga korišten kao jeka). Termin koji proizlazi iz tih efekata je zvukovnost, odnosno boja koja je formulirala interpretaciju i pojam virtuoznosti 18. stoljeća. Postoji mnoštvo glazbeno-stilskih izraza iz Manhajmske škole koje su kasnije preuzimane u bečkoj klasici. Primjerice, manhajmski valjak – silazno i

¹⁸ <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/orchestra>

¹⁹ <https://www.blog.der-leiermann.com/en/the-mannheim-school/>

uzlazno kretanje oko ishodišnoga tona, uz nepromijenjenu harmoniju te vrlo poznati manhajmski uzdah – silazna sekunda, a ponekad i neki drugi intervali, na nenaglašeni dio dobe. Neke su od njih postojale i u baroku samo se nisu koristile pod tim nazivom.²⁰ Uz Stamitza, prvu generaciju Manhajmske škole, skladatelja čine Ignaz Holzbauer koji se ostvario i u ulozi dirigenta na dvorovima po Njemačkoj, Franz Xaver Richter te Carlo Giuseppe Toeschi koji je dirigirao Manhajmskim dvorskim orkestrom. Skladatelji druge generacije jesu Anton Filtz, Johann Christian Cannabich (preuzima ulogu dirigenta orkestra nakon Stamitzeve smrti), Anton i Karl Stamitz te Franz Beck.

Jan Václav Stamitz bio je važan učitelj i dirigent u Manhajmu uvodeći velike promjene na području orkestra, zvukovnosti i skladateljskih tehnika. U drugoj je polovici 18. stoljeća Manhajmska škola pala u zaborav, no zasigurno je Stamitzova tehnika sviranja i dirigiranja pomogla oblikovanju orkestra i razvoja dirigentske prakse u to vrijeme.

1.3. Wagnerov utjecaj kao dirigenta

Richard Wagner bio je jedan od ključnih njemačkih skladatelja u povijesti glazbe. Wagner je skladatelj, kazališni redatelj i polemičar koji je prvenstveno poznat po svojim operama ili takozvanim glazbenim dramama. Međutim, bio je poznat po svome izrazito teatralnom pristupu dirigiranju. Wagnerovi su prvi poslovi u glazbi bili poslovi zborovođe, a potom je bio i glazbeni direktor glazbene kuće u Magdeburgu.²¹ Vjerovao je da orkestralni dirigenti toga vremena nisu iznosili ekspresivne dubine glazbe, već su umjesto toga samo otkucavali vrijeme. Pritom, tvrdio je da je kontrola tempa glavni način postizanja ispravnoga zvuka. Tako je Wagner predvidio sve zahtjevniju ulogu dirigenta kazališnoga orkestra, što je obrazložio u svom utjecajnom djelu *O dirigiranju*. To je dovelo do revolucije u orkestralnome sastavu i postavilo stil orkestralnoj izvedbi. Wagner nije bio samo inovativni skladatelj, već i dirigent koji je veliku važnost pridavao interpretaciji svojih djela. Smatrao je da je dirigent odgovoran ne samo za glazbenu interpretaciju, nego i za koordinaciju svih elemenata, uključujući scenografiju, kostime, pjevanje i orkestar. Dirigent treba imati na umu cjelokupnu viziju

²⁰ <https://www.matica.hr/vijenac/584%20-%20586/iz-glazbene-povjesnice-25898/>

²¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Wagner#Biography

djela i harmonično povezati sve elemente. Naglasio je da bi dirigent trebao biti u stanju uhvatiti emocionalnu dubinu glazbe i prenijeti je publici.²² Nije zagovarao mehaničko izvođenje partiture, već je naglašavao slobodu dirigenta da prilagodi tempo, fraziranje i dinamiku glazbenoj situaciji. Dirigent treba pustiti glazbu da diše i spontano stvoriti trenutak. Wagner je vjerovao da je orkestar neka vrsta „kolektivnoga instrumenta“ kojim mora upravljati dirigent kako bi se postigli željeni zvučni i interpretativni rezultati. Svojim jedinstvenim pristupom dirigiranju i svojom glazbenom vizijom Wagner je značajno utjecao na dirigiranje i interpretaciju svojih djela. Njegove su ideje i pristupi oblikovali razvoj umjetnosti dirigiranja te su aktualni i danas.

1.4. Utjecaj nekih dirigenata na razvoj koncertnih prostora

U oblikovanju doživljaja ljubitelja glazbe poseban se značaj pridaje znanosti, tehnici i na kraju arhitektima. Najvažnija je stavka u izgradnji koncertne dvorane zvuk, bolje rečeno, stvoriti akustičan ugodan i kvalitetan prostor. Poznato je da su se stari Grci bavili proučavanjem zvuka i zvučnih pojava, no tek 19. stoljeće bilježi znatan napredak akustike kao grane fizike. Postoji nekoliko dirigenata koji su imali ključnu ulogu u osnivanju ili su pridonijeli osnivanju koncertnih dvorana te opernih i baletnih teataru diljem svijeta. Nastavak rada donosi neke od značajnih opernih kuća i koncertnih dvorana bez kojih je glazbena scena nezamisliva.

Svečano je otvorena jedna od najpoznatijih opernih kuća na svijetu – **Milanska Scala** 1778. godine. Službeni je naziv te kuće izvorno bio *Nuovo Regio Ducale Teatro alla Scala* što u prijevodu s talijanskoga znači *Novo kraljevsko-vojvodsko kazalište Scala*. Tijekom godina, postala je poznata po svojoj izvrsnoj akustici, veličanstvenoj arhitekturi i visokome umjetničkom standardu. Tijekom Prvoga je svjetskog rata kazalište bilo zatvoreno. Dirigent Arturo Toscanini je tijekom 1920. godine vodio vijeće koje je prikupilo novac za njegovo ponovno otvaranje. Bombardirano tijekom Drugoga svjetskog rata, kazalište je ponovno otvoreno 1946. godine, dijelom zahvaljujući sredstvima prikupljenim na dobrotvornim koncertima Toscaninija koji je u to vrijeme boravio u Americi. Toscaninijev je mandat umjetničkoga ravnatelja označio jedno od

²² <https://danielbarenboim.com/wagner-and-ideology/>

najljepših razdoblja u postojanju kazališta.²³ Promijenio je pravila posjećivanja kazališta, a jedno od duhovitijih je sljedeće – zabranio je ženama sjediti u ogromnim modernim šesirima jer su gledateljima narušavali gledanje izvedbe.

Jedna od najčuvanijih dvorana jest **Bečka državna opera**, poznata i kao *Wiener Staatsoper*. Prvo otvaranje Bečka opera doživljava 1869. godine, a čitavu je priču popratio Mozartov Don Giovanni. Bečka je Državna Opera također poznata po svojoj imponantnoj zgradi koja je sama po sebi kulturni spomenik. Bečka je opera doživjela svoj prvi vrhunac pod ravnanjem Gustava Mahlera. Potpuno je preobrazio zastarjeli izvedbeni sastav, preciznost je interpretacije u izvedbama podignuo na zavidnu razinu, a za oblikovanje se nove scenske estetike koristio i iskustvom drugih značajnih umjetnika poput slikara i scenografa Alfreda Rollera.

Drugo je prestižno mjesto okupljanja ljubitelja glazbe u Beču **Wiener Musikverein**. Musikverein je svoja vrata otvorio 1870. godine. Musikverein nudi ukupno šest različitih koncertnih dvorana od kojih je Velika dvorana (Grosser Saal), poznata i kao Zlatna dvorana, popularna diljem svijeta zbog svoje jedinstvene akustike. Značajna dirigentska imena koja su ostavila trag u povijesti Musikvereina su Wilhelm Furtwängler te Herbert von Karajan. Njihov umjetnički doprinos i interpretacije glazbenih djela oblikovali su reputaciju i kvalitet izvedbi u Musikvereinu te su utjecali na razvoj dirigiranja i glazbene scene u cjelini. Novogodišnji koncert Bečke filharmonije dugogodišnja je tradicija koja je započela još 31. prosinca 1939. godine, a od 1941. godine tradicija se nastavlja od 1. siječnja oko podneva Nove godine. Ideja je potekla od želje Bečkih filharmoničara da se publici pruži glazbena radost i optimizam na novi početak godine.²⁴ Najdugovječniji je dirigent toga „ciklusa” bio Willi Boskovsky od 1955. do 1979. godine. Svojom popularnošću i globalnim utjecajem, Novogodišnji koncert Bečkih filharmoničara postao je najvažniji događaj u svijetu klasične glazbe.

Richard Wagner nije ostavio svoj trag samo na partiturama, on je dao sagraditi vlastitu opernu kuću, **Bayreuth Festspielhaus**, koja je utjelovila mnoge nove značajke dizajna. *Green Hill* naziv je po kojemu se često naziva brdo na kojemu se nalazi ta koncertna dvorana, a postalo je mjesto hodočašća ljubitelja glazbe iz cijeloga svijeta. Tu su opere *Prsten Nibelunga* i *Parsifal* imali svoje premijere, a njegova se najvažnija

²³ <https://www.britannica.com/topic/La-Scala>

²⁴ <https://is.gd/GYfGGX>

scenska djela i dalje izvode na godišnjemu festivalu kojega vode njegovi potomci.²⁵ Izgradnja je započela 1872. godine, a službeno je otvoren 1876. godine. Wagner je želio stvoriti idealno mjesto za izvođenje svojih opera, gdje bi se glazba, scenske slike i izvođači spojili na najbolji mogući način. Festspielhaus je posebno dizajniran kako bi pružio optimalnu akustiku za izvedbu Wagnerovih opera. Glavna je značajka dvorane pozornica koja je uronjena ispod razine gledališta, stvarajući tako jasniju sliku scene gdje se gledatelji mogu usredotočiti isključivo na scenski događaj.²⁶ Dvorana također ima iznimno veliku orkestralnu jamu koja može smjestiti veliki orkestar. Presudno je i unutarnje uređenje same dvorane, a Wagnerova odluka da se, iz političkih i estetskih razloga, odrekne bočnih loža i razmetljive dekoracije i umjesto njih odabere lepezasti oblik, ujedno je i akustični udar; gotovo se ništa ne apsorbira, sav zvuk pripada publici. Taj je koncept „gledatelj u središtu“ i naglasak na akustici postao standard za mnoge kasnije izgrađene kazališne dvorane diljem svijeta. Wagner je bio ključan i kao skladatelj i kao dirigent u reformi kazališta u Bayreuthu. Njegov je rad kao skladatelja omogućio stvaranje inovativne melodijske i dramaturške tehnike revolucionarne za to vrijeme, dok je njegov rad kao dirigenta uključivao stroge upute za izvođače i visoku razinu interpretacije, s naglaskom na cjelovitu izvedbu i emotivni doživljaj glazbe. Taj je pristup postao dio općega standarda u radu orkestara i dirigiranja gdje se od dirigenta i izvođača očekuje da prenesu duboku emocionalnu i umjetničku poruku glazbe publici.

Dvorana **Gewandhaus**, smještena u Leipzigu, jedna je od najstarijih koncertnih dvorana u Njemačkoj. Gewandhaus je pretrpio nekoliko obnova i proširenja tijekom godina, ali je uvijek zadržao svoju prepoznatljivu atmosferu i izvrsnu akustiku.²⁷ Izvorna je zgrada Gewandhausa bila trgovačka dvorana prema kojoj je koncertna dvorana dobila ime; značenje njemačke riječi *gewand* je *odjevni predmet*, a riječ *haus* je *kuća*. Današnja je dvorana (1981) treća nova zgrada koja nosi to ime; kao i ostale, poznata je po svojoj izuzetnoj arhitekturi i konstrukciji dvorane. Tri maestra koja su obilježila kulturne godine na podiju Gewandhausa jesu Felix Mendelssohn Bartholdy, Arthur Nikisch i Wilhelm Furtwängler. Svaki je od tih dirigenta donio svoje jedinstvene talente,

²⁵ Philadelphia chamber music society: <https://www.pcmsconcerts.org/composer/richard-wagner/>

²⁶ <https://www.br-klassik.de/aktuell/news-kritik/akustik-bayreuther-festspielhaus-orchestergraben-mystischer-abgrund-richard-wagner-100.html>

²⁷ <https://www.gewandhausorchester.de/en/gewandhaus/history/>

vizije i umjetničke senzibilitete u Gewandhaus, što je rezultiralo rastom i ugledom *Gewandhaus orkestra*. Njihovi su doprinosi oblikovali glazbenu tradiciju i naslijeđe Gewandhausa te ostavili trajni utjecaj na njegovu reputaciju kao jednoga od najvažnijih orkestara u svijetu.

Nova zgrada **Berlinske filharmonije**, smještena u Berlinu, slavna je koncertna dvorana u Njemačkoj otvorena 1963. godine. Neobičan „šatorasti“ oblik i prepoznatljiva jarko žuta boja čine ga jednom od znamenitosti grada.²⁸ Nakon izgradnje zgrade Berlinske filharmonije, mnoge nove koncertne dvorane širom svijeta građene su po sličnim principima s nepravilnim oblicima unutrašnjega prostora, a za primjer imamo Koncertnu dvoranu Walt Disney i Elbphilharmonie u Hamburgu. Filharmonija je dom Berlinskoga filharmonijskog orkestra koji je simbol profesionalnosti i dosljednosti u glazbi. Kao jedna od prestižnih dvorana na svijetu, bila je dom mnogim dirigentima koji su imali značajan utjecaj na njezino djelovanje. Neki od najvažnijih dirigentskih imena povezanih s Berlinskom filharmonijom su Hans von Bülow, Arthur Nikisch, Wilhelm Furtwängler, Sergiu Celibidache, Herbert von Karajan, Claudio Abbado i Simon Rattle.

Operna kuća koja je dom najstarijih britanskih nacionalnih opernih i baletnih trupa je poznata **Kraljevska operna kuća** u Londonu. Kazalište Covent Garden, izvorno kazalište na tome mjestu, otvorio je 1732. godine John Rich i služilo je za predstave, pantomime i operu.²⁹ Orkestar Kraljevske opere osnovan je 1946. godine kada je Kraljevska opera ponovno otvorena nakon Drugoga svjetskog rata. Taj orkestar prati Kraljevsku operu i Kraljevski balet koji prije svega krasi opernu kuću. Thomas Beecham je 1918. godine uspostavio vezu s orkestrom koja je trajala do kraja 1920-ih godina.

Drugo se slikovito mjesto u Londonu pridaje zaslugama kraljice Viktorije koja je 1871. godine otvorila **Royal Albert Hall**. Jedan od dirigenta koji je ostavio trajan trag na profesiji dirigiranja u Royal Albert Hallu je Sir Henry Wood. Wood je bio poznat kao dugogodišnji dirigent Proms koncerata, koji su postali jedni od neprepoznatljivijih glazbenih događaja u Royal Albert Hallu. Njegova vizija Proms koncerata, koji su se karakterizirali neformalnom atmosferom i pristupačnošću publici, otvorila je vrata klasičnoj glazbi širemu krugu slušatelja. Njegova predanost umjetnosti dirigiranja,

²⁸ <https://www.berliner-philharmoniker.de/en/about-us/philharmonie/>

²⁹ <https://www.britannica.com/topic/Royal-Opera-House-London>

inovativni pristup programiranju koncerata i angažman u popularizaciji klasične glazbe ostavili su trajan trag na glazbenu scenu u Velikoj Britaniji i diljem svijeta.

U 19. stoljeću, monumentalne su građanske zgrade bile izraz za svaku ambicioznu, uspješnu metropolu, a diljem svijeta izgrađen je ogroman broj gradskih vijećnica. Veličanstvena **Birmingham Town hall** u Birminghamu u Engleskoj, otvorila je svoja vrata 1834. godine te je bila zamišljena kao mjesto „u kojemu će se održavati javni i gradski sastanci, koncerti i druga zabava.“³⁰ Gradska je vijećnica bila dom poznatih Birminghamskih trijenalnih glazbenih festivala. Tadašnji je ambiciozni predsjednik, Joseph Moore, naručio od vodećih skladatelja toga vremena da napišu velika zborna i orkestralna djela. Veliki je uspjeh i razvoj tome festivalu doprinio Felix Mendelssohn svojim dirigentskim umijećem i glazbenim talentom. Mendelssohn je prepoznao potencijal dvorane, a njegova su prisutnost i rad inspirirali daljnji razvoj glazbenih festivala i koncertnih aktivnosti u tome području. Birmingham Town Hall ostavio je veliki trag u glazbenome životu Birminghama i postao je prepoznatljiv simbol grada. Dvorana je i danas aktivna kao kulturni centar i domaćin brojnih koncertnih programa i događanja.

Paris Opéra, formalno Nacionalna glazbena akademija (Académie Nationale de Musique), je Pariška institucija koja je više od dva stoljeća bila glavni izvođač ozbiljnih opera i glazbenih drama na francuskome jeziku.³¹ U 17. i 18. stoljeću produkcijama pariške Opére dominirao je niz opernih velikana. Među njima se svojim radom istaknuo Jean-Baptiste Lully koji je duboko utjecao na razvoj francuske opere te je bio glavna ruka za administrativnu i financijsku podlogu.

Francuski dirigent Pierre Boulez bio je ključna figura u razvoju glazbenoga centra *Cité de la Musique* u Parizu, poznata i kao Philharmonie 2. Osnovana je 1995. godine, a obuhvaća nekoliko ključnih institucija i prostora. Glavna dvorana **Pariške filharmonije** moderna je koncertna dvorana s iznimnom akustikom, a dobila je ime po spomenutom francuskom dirigentu, Grande Salle Pierre Boulez.³² Boulez je bio zagovornik akustički optimiziranih dvorana koje omogućavaju najbolje moguće slušateljsko iskustvo. Philharmonie de Paris pod Boulezovim vodstvom postala je

³⁰ <https://bmusic.co.uk/what-we-do/who-we-are/history-1>

³¹ <https://www.operadeparis.fr/en/about/history>

³² <https://www.orchestredechambredeparis.com/lieu/grande-salle-pierre-boulez-philharmonie-de-paris/>

poznata po izvedbama moderne i suvremene glazbe te je postala važan centar za promociju i izvođenje novih djela.

Carnegie Hall jedna je od najpoznatijih koncertnih dvorana u Sjedinjenim Američkim Državama smještena u središtu Manhattana u New Yorku. Koncertna je dvorana otvorila svoja vrata 1891. godine koncertom kojim je ravnao dirigent Walter Damrosch, a gost dirigent bio je Petar Iljič Čajkovski dirigirajući vlastito djelo, *Marche Solennelle* (Svečani marš). Uz Čajkovskog, na repertoaru koncerta bila je Beethovenova *Uvertira Leonore br.3, op.72b* te Berliozov *Te Deum op.22*.³³ Carnegie Hall dom je prestižnih rezidentnih ansambala, poput Njujorške filharmonije i Orpheus Chamber Orchestra.³⁴ Leonard Bernstein, George Szell i Gustav Mahler svojim su radom i izvedbama ostavili izuzetan utjecaj na razvoj i reputaciju Carnegie Halla. Osim vlastite produkcije koncertnih programa, Carnegie Hall posvećen je glazbenome obrazovanju i inicijativama za širenje zajednice, nudeći radionice, majstorske tečajeve i druge obrazovne programe te je i danas jedna od najznačajnijih koncertnih prostora Sjeverne Amerike.

Prije nego što je postala dio kompleksa Lincoln centra (1966.), **Metropolitan Opera**, još zvana i The Met, osnovana je 1883. godine, a svoju je prvu opernu kuću sagradila na Broadwayu. Mnogi su veliki dirigenti pomogli u oblikovanju Mete, počevši od Wagnerovoga učenika Antona Seidla 1880-ih i 1890-ih i Artura Toscaninija koji je debitirao 1908. godine.³⁵ Tijekom svoga mandata u Meti, Toscanini je donio niz promjena i podigao umjetnički standard opere. Bio je zagovornik novih i suvremenih skladatelja te je pridonio izvođenju i popularizaciji njihovih djela u Meti. Njegova strastvena interpretacija, energija i profesionalizam inspirirali su glazbenike i publiku te su postali uzor mnogim dirigentima koji su došli nakon njega. Danas je Metropolitan Opera živahan dom najkreativnijih i najtalentiranijih pjevača, dirigenta, skladatelja, glazbenika, scenografa, dizajnera, vizualnih umjetnika, koreografa i plesača iz cijeloga svijeta.

Otvoren 1783. godine, **Marijinski teatar** postao je najistaknutije glazbeno kazalište Rusije kasnoga 19. stoljeća, gdje su mnoga scenska remek-djela Čajkovskoga (*Pikova dama*), Musorgskog (*Boris Godunov*) i Rimskog-Korsakova (*Majska noć*) imala svoje

³³ <https://is.gd/tAd28W>

³⁴ <https://www.carnegiehall.org/>

³⁵ <https://www.metopera.org/about/the-met/>

premijere. Od svoga osnutka, Marijinski je bio izložen mnogim rekonstrukcijama i renoviranjima izazvanim zbog velikih požara. Marijinsky II, uz povijesnu zgradu Marijinskoga kazališta i Koncertnu dvoranu, koja je svoja vrata otvorila 2006. godine, dio je jedinstvenoga kazališno-koncertnog kompleksa.³⁶ Uz mnoge istaknute dirigente koji su obogatili repertoar Marijinskoga teatra i njegov ugled podigli na svjetski nivo, Valery Gergiev današnji je dugogodišnji umjetnički ravnatelj Marijinskoga teatra (koji uključuje i Koncertnu dvoranu). Njegovo vodstvo teatra i vizionarska vizija pridonijeli su modernizaciji i obnovi Marijinskoga teatra, čime je osigurao visoku razinu umjetničke izvrsnosti.

Boljšoj teatar povijesno je važno kazalište koje se nalazi u Moskvi, osnovano 1776. godine. Poznat je po svojim spektakularnim opernim i baletnim produkcijama koje izvode vrlo cijenjeni i poznati Boljšoj balet i Boljšoj opera.³⁷ Tijekom godina, teatar je doživio razne preinake, rekonstrukcije i promjene imena, ali je uvijek zadržao svoj ugled kao jedno od najvažnijih kulturnih središta u Rusiji. Glavna (povijesna) dvorana jedna je od najvećih i najimpresivnijih koncertnih dvorana na svijetu. Dizajnirana je s naglaskom na akustiku i vizualnu prezentaciju te nudi iznimno iskustvo za izvođenje i publiku. Evgeny Svetlanov bio je izuzetan ruski dirigent i glazbeni direktor Boljšoja od 1965. do 2000. godine. Pod njegovim je vodstvom, Boljšoj teatar doživio procvat i postao poznat po visokim standardima izvedbe. Njegove su izvedbe karakterizirane bogatim zvukom i preciznošću stvorivši umjetnički identitet orkestra i doprinos međunarodnom ugledu Boljšoj teatra.

Značajan je kulturni centar i prepoznatljiva znamenitost grada Budimpešte zasigurno **Mađarska državna opera** koja je svoja vrata otvorila 1884. godine.³⁸ Veliki umjetnici kao što su Franz Liszt, Gustav Mahler i Zoltán Kodály ostavili su najviše traga u Operi, pridonijevši joj višu umjetničku vrijednost. Liszt i Mahler svojim su glazbenim vizijama i interpretacijama inspirirali i oblikovali glazbenu scenu Mađarske te doprinijeli razvoju i ugledu Mađarske državne opere. S druge strane, Zoltán Kodály bio je angažiran u radu Mađarske državne opere kao skladatelj i pedagog čije su ideje o glazbenome

³⁶ <https://www.mariinsky.ru/en/>

³⁷ <https://www.bolshoirussia.com/theatre/>

³⁸ <https://www.opera.hu/hu/rolunk/az-operahaz-epitesenek-tortenete/>

odgoju i metodičkom pristupu glazbenome obrazovanju imale dubok utjecaj na glazbenu pedagogiju u Mađarskoj.

Rad važnih dirigenata i skladatelja imao je važan utjecaj na osnivanje i unaprjeđenje kvalitete koncertnih prostora. Svojim su radom, angažmanom i utjecajem značajno doprinijeli kako očuvanju tako i podizanju kvalitete akustičkih prostora, vrhunskih dvorana primjerenim visokokvalitetnim izvedbama umjetničkih programa. Razvoj je koncertnih dvorana važan za uspješnije promicanje izvedbe glazbe i stvaranje optimalnih uvjeta za slušanje glazbe. Izvedbe i reputacija vrhunskih dirigenata privlači publiku i potiče razvoj i rast koncertnih dvorana. Kako bi više saznali o već spomenutim, ali i ostalim važnim dirigentima, u produžetku rada njihov život i angažman bit će ukratko prikazan.

2. ZNAČAJNI DIRIGENTI I NJIHOV UTJECAJ NA PROFESIJU DIRIGIRANJA

Dirigenti i njihovo ravnanje ansamblima, kojima danas svjedočimo u glazbenome svijetu, stoljećima iza sebe imaju značajne prethodnike i učitelje. Do sada su u radu spomenuti i neki skladatelji-dirigenti koji su značajno doprinijeli razvoju dirigiranja kao profesije, no u nastavku ćemo se detaljnije posvetiti isključivo onim glazbenicima koji su presudni za profesionalizaciju dirigiranja kakvoga poznajemo danas.

Jean-Baptiste Lully (1632. – 1687.) bio je francuski skladatelj talijanskoga porijekla. Lully je bio jedan od prvih skladatelja koji je preuzeo ulogu dirigenta tijekom izvedbi svojih kompozicija i time je postavio temelje za ulogu dirigenta kao voditelja izvedbe, koji koordinira izvođače i interpretira glazbu. Kako je u 17. stoljeću bio običaj zvučno otkucavati takt po podu velikim, teškim i vrlo kićenim štapom, Lully je razvio tehniku kojom je jasno pokazivao izvođačima kako i kada izvoditi određene dijelove glazbe. Njegova je uloga u razvoju tehnike dirigiranja i organizaciji izvođača ostavila trajni utjecaj na dirigentsku praksu.

Najbliža paralela uloge dirigenta u vrijeme baroka pripala bi skladatelju **G. F. Händelu** (1685. – 1759). Italiju je napustio 1710. godine radi položaja dvorskoga skladatelja i dirigenta u Hannoveru u Njemačkoj.³⁹ Titulu dirigenta dodijelili su mu njegovi aristokratski pokrovitelji nakon osnivanja Kraljevske glazbene akademije. Dodjela titule pokazuje priznanje i cijenjenje njegove umjetnosti i vještine u vođenju izvođača. Händel je također bio odgovoran za odabir solista i glazbenika za svaku od svojih produkcija, nadgledajući orkestar, prilagođavajući talijanske opere za londonsku pozornicu i skladajući nove opere.

Iako je najpoznatiji kao skladatelj, **F. J. Haydn** (1732. – 1809.) dugi je niz godina (1761. – 1790.) bio dvorski dirigent kneza Esterházyja, prvo u Eisenstadtu, a kasnije u Fertodu.⁴⁰ Tamo je dirigirao dvorski ansambl i bio odgovoran za izvedbu glazbe za aristokraciju. Uz to, Haydn je bio i dirigent u privatnim kućama i u javnim koncertnim dvoranama. U dvorcu Schönbrunn u Beču 1777. godine nastupao je kao dirigent pod

³⁹ <https://pragueclassicalconcerts.com/en/composers/handel?presenter=Composer>

⁴⁰ <https://www.austria.info/en/things-to-do/cities-and-culture/famous-austrians/haydn>

vodstvom grofa Esterházyja. Važno je spomenuti najistaknutijega skladatelja i glazbenika klasike **W. A. Mozarta** (1756. – 1791.) čija je uloga kao dirigenta bila ključna za uspješno izvođenje njegovih skladbi. Otprilike tri mjeseca prije njegove smrti, Mozart je dirigirao orkestrom izvedeći svoju posljednju operu, *Čarobna frula*, dok je libretist Emanuel Schikaneder pjevao ulogu Papagena.⁴¹

Francuski skladatelj, **Hector Berlioz** (1803. – 1869.), uz svoju glazbenu profesiju uključuje još jednu, po očevoj želji maturirao je i upisao medicinu na Sveučilištu u Parizu. Njegovo je zalaganje za izvedbu djela drugih skladatelja doprinijelo rastu dirigentske uloge. Isto tako, bio je iznimno produktivan pisac koji je ostavio vrijedne spise o glazbi i dirigiranju. Napisao je *Veliki traktat o modernoj instrumentaciji i orkestraciji* (1844.) u kojemu je detaljno opisao karakteristike svakoga orkestralnog instrumenta, što je pomoglo dirigentima u razumijevanju zvuka i mogućnosti orkestra. Zatim, nastavak toga djela iz 1856. godine, *Dirigent orkestra: Teorija njegove umjetnosti* u kojemu Berlioz opisuje koliko je sposobnost orkestralnoga dirigenta važna. U nastavku teksta spomenut ćemo neke od mnogih promjena koje je Berlioz obrazložio u svome djelu. Prema Berliozu, orkestralni dirigent preuzima najveću odgovornost interpretacije djela – loš pjevač može pokvariti samo svoj dio, dok nesposoban ili zlonamjran dirigent može sve upropastiti.⁴² Nadalje, orkestralni dirigent treba vidjeti i čuti, biti aktivan i snažan. Trebao bi poznavati sastav i prirodu instrumenata, trebao bi znati čitati partituru te posjedovati druge neodredive darove, bez kojih se između njega i onih kojima upravlja ne može uspostaviti vezu. On mora kritizirati greške i nedostatke svakoga tijekom proba i organizirati resurse koji su mu na raspolaganju na takav način da ih iskoristi najbolje što može. Isto tako, isticao je važnost striktnih znakova koji označavaju glavne podjele, akcente takta i u mnogim slučajevima i potpodjele.

Franz Liszt (1811. – 1886.) u kasnim se godinama svoga života zainteresirao za dirigiranje. Njegov ga je pristup interpretaciji vlastitih djela doveo do toga da je počeo dirigirati i raditi s pojedinim glazbenicima kako bi im pomogao oblikovati zvukove koje je on tražio. Liszt je bio važan za razvoj dinamičkih i ekspresivnih gesti u dirigiranju, unoseći novu dimenziju u interpretaciju glazbe i oblikovanje dirigentske prakse. Zauzeo je mjesto izvanrednoga dvorskog dirigenta vojvode od Weimara. Tijekom tih

⁴¹ <https://www.classicfm.com/composers/mozart/pictures/mozarts-15-birthday-facts/>

⁴² <https://www.jstor.org/stable/3370919>

godina Liszt je pomogao podići profil Wagnera u egzilu tako što je 1850. godine dirigirao praizvedbom njegove opere Lohengrin.⁴³ Liszt je također bio poznat po pisanim kritikama svojih suvremenika dirigenta. U svojim je spisima i kritikama koncerata i opernih izvedbi često iznosio mišljenje o izvedbama drugih dirigenta, poput Wagnera i Berlioza, analizirajući njihov pristup glazbi i izražavanju.⁴⁴

Hans von Bülow (1830. – 1894.) bio je njemački pijanist i dirigent koji je ostavio značajan trag u povijesti dirigiranja. Rodio se u Dresdenu i bio je učenik Franza Liszta. Postao je poznat kao vrhunski pijanist, ali je isto tako stekao slavu kao dirigent. Bio je jedan od prvih dirigenta koji je temeljito pripremao orkestar za izvedbe, uvodeći strogu disciplinu i zahtijevajući visoku kvalitetu izvedbe. Jedan je od najvažnijih doprinosa Hansa von Bülowa dirigiranju bio njegov rad na popularizaciji glazbe njemačkoga skladatelja Richarda Wagnera. Bio je blizak prijatelj i saveznik Wagnera te je dirigirao na premijerama mnogih njegovih opera, uključujući „Tristan i Izolda“ i „Prsten Nibelunga“. Hans von Bülow je također pridonio razvoju dirigiranja kroz svoje inovativno korištenje partiture. Umjesto da dirigira iz glave ili uz pomoć jednostavnih skica, von Bülow je inzistirao na preciznome praćenju partiture tijekom izvedbe, čime je postavio temelje za moderni pristup dirigiranju. Isto tako, među novinama koje je uveo su vođenje probe po dionicama u kojima su pojedini sektori orkestra zasebno i detaljno pripremali svoje dionice.

Utjecaj **Arthura Nikischa** (1855. – 1922.) na dirigiranje proteže se i na područje obrazovanja dirigenta. On je jedan od prvih poznatih dirigenta koji je uspješno kombinirao svoju karijeru dirigenta s mentorstvom i podučavanjem mlađih generacija dirigenta. Bio je profesor dirigiranja na Konzervatoriju u Leipzigu na kojemu se pokazao izvrsnim pedagogom.⁴⁵ Kao profesor preuzeo je glavnu ulogu u oblikovanju obrazovnih programa i pedagoških metoda za dirigente. Naglašavao je tehničku vještinu, interpretaciju i umjetničku izražajnost dirigiranja. Ono što je bilo posebno važno kod Nikischa bio je njegov pristup dirigiranju. Njegovo uočavanje detalja i poticajne kritika pomogli su njegovim studentima da razviju svoj stil i interpretativnu dubinu. Poticao je svoje studente da steknu široko znanje o repertoaru, povijesti glazbe i stilskim razlikama. Nikisch se zalagao da žene postanu dirigentice te je bio odlučan

⁴³ <https://www.teatar.hr/126730/lohengrin/>

⁴⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Liszt

⁴⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Arthur_Nikisch

predstaviti Simfoniju u fis-molu hrvatske skladateljice Dore Pejačević. To je spriječila njegova neočekivana smrt. Arthur Nikisch umro je u Leipzigu 23. siječnja 1922. godine.⁴⁶

Iako ga danas glazbena javnost pozna kao jednoga od najvećih simfoničara svih vremena, **Gustav Mahler** (1860. – 1911.) za života je prije svega bio poznat i priznat kao dirigent. Usavršio je tehniku i način dirigiranja unoseći znatno više izražajnosti i zalagao se za što vjerniju reprodukciju skladateljevih zamisli. Njegove su interpretacije bile ispunjene intenzivnim zvučnim efektima, a sposobnost da izvuče nijansu fraze glazbenoga djela bila je jedinstvena. Time je postavio nove standarde za dirigente u smislu interpretativne dubine i emocionalne izražajnosti.⁴⁷ *Deveta* i *Deseta* simfonija te vokalno djelo *Das Lied von der Erde* predstavljaju veliki izazov za dirigente pružajući priliku za razvoj njihove tehničke vještine dirigiranja i osobnoga izraza. Nakon deset godina djelovanja u Bečkoj operi Mahler napušta mjesto dirigenta i odlazi iz Beča iz sljedećih razloga koji su međusobno povezani – želio je više vremena za skladanje jer je gotovo sav njegov stvaralački rad bio stisnut u godišnji odmor, Mahler je bio židovskoga podrijetla, suočavao se s antisemitizmom koji je bio prisutan u Beču toga vremena, no unatoč svojim profesionalnim uspjesima, bio je suočen s predrasudama i diskriminacijom. Tijekom svoga boravka u Beču, Mahler je doživio nekoliko osobnih gubitaka koji su pridonijeli njegovoj odluci da napusti Beč i traži promjenu okoline. Dirigent **Bruno Walter** (1876. – 1962.) bio je Mahlerov bliski suradnik. Mahler i Walter dijelili su sličnu viziju glazbene interpretacije. Obojica su težili dubokome razumijevanju glazbenoga teksta, emocionalnoj izražajnosti i dubinske tumačenju. Njihove su izvedbe bile oblikovane osjećajnošću, inteligencijom i umjetničkom senzibilnošću.

Richard Strauss (1864. – 1949.) kroz svoje je skladbe otvorio nove horizonte za dirigente, uvodeći složene ritmičke strukture i bogatstvo izraza. Njegove su dirigentske vještine, skladateljski doprinos, inovacije u tehnologiji snimanja i pedagoški rad oblikovali način na koji se dirigira i interpretira glazba. Njegovo nasljeđe i dalje inspirira i utječe na brojne dirigente diljem svijeta. U svojim *Deset zlatnih pravila za album mladoga dirigenta* (1927.), Strauss kao da sugerira da tajanstvena umjetnost dirigiranja nije ništa više od nekoliko razumnih pravila. Neka su od pravila koja je postavio sljedeća: 1. upamtite da ne stvarate glazbu kako biste zabavili sebe, već kako

⁴⁶ <https://www.berliner-philharmoniker.de/en/portrait/arthur-nikisch/>

⁴⁷ <https://mahlerfoundation.org/mahler/the-man/conducting/>

biste oduševili svoju publiku ili 8. uvijek pratite pjevača tako da može pjevati bez napora.⁴⁸

Arturo Toscanini (1867. – 1957.) već je od devete godine stvarao temelje u svojoj glazbenoj karijeri. Obilazeći Južnu Ameriku kao violončelist s opernom trupom, izabran je kao zamjena za dirigenta predstavljajući Aidu kada je kompanija stupila u štrajk prosvjedujući protiv nekompetentnosti angažiranoga dirigenta orkestra. Postao je prvi dirigent milanske La Scale, a drugo važno mjesto u kojemu je boravio je SAD. Nakon fašističkoga preuzimanja Italije nastanio se u New Yorku kao glavni dirigent Njujorške filharmonije i Simfonijskoga orkestra NBC-a (koji je bio osnovan samo za njega) gdje je intenzivno emitirao i snimao. Jedna je od zanimljivosti zbog koje se Toscanini razlikovao od drugih dirigenta slijedeća, uvijek je dirigirao napamet. Jednom je prilikom izjavio: „Dirigent nije ovdje da stvara, on je ovdje da postigne prvi.“ Dirigirao je svjetskim praznodbama Puccinijevih La Bohème i Turandot te orkestralnih djela kao što je Adagio za gudače Samuela Barbera. Bio je poznat po svojim uzornim izvedbama talijanskih opera i orkestralnih djela Wagnera, Beethovena, Brahmsa i Debussyja. Odlikovao je iznimnom točnošću i jasnoćom u dirigiranju, velikom energijom vidljivom u njegovim izvedbama i napetosti u orkestru od početka do kraja karijere. Sva su ta nastojanja upućivala na izvedbe ispunjene najvećom mogućom napetošću, pridonoseći stvaranju dramatičnoga izraza. Toscanini je neprestano tražio ravnotežu – nevjerojatnu jednadžbu između uzbudljivoga i raspjevanog orkestra u talijanskome stilu.⁴⁹ Prema navedenome Toscanini se smatra jednim od najvećih dirigenata ikada.

Dirigent **Leopold Stokowski** (1882. – 1977.) ostao je zapamćen po tome što je dirigirao bez dirigentske palice. U svojoj je dugoj karijeri vodio Philadelphia orkestar pretvorivši ga u jedan od najboljih na svijetu; All-American Youth Orchestra, Njujorški simfonijski orkestar, Simfonijski orkestar Hollywood Bowl i Američki simfonijski orkestar. Kada je Stokowski preuzeo vodstvo Philadelphia orkestra, orkestar je već bio priznat, ali nije bio na vrhuncu svoga potencijala. Stokowski je bio poznat po dobivanju karakteristično raskošnoga zvuka ističući izražajnost i emocije u izvedbi.⁵⁰ Izvodio je

⁴⁸ <https://www.wqxr.org/story/richard-strauss-ten-golden-rules-young-conductors/>

⁴⁹ <https://myscena.org/pierre-chenier/arturo-toscanini-1867-1957-greatest-conductor-conscience/>

⁵⁰ <https://playbill.com/article/how-conductor-leopold-stokowski-popularized-orchestral-music-in-america>

suvremena djela Gustava Mahlera, Edvarda Varèsea i Igora Stravinskog te je napravio simfonijske transkripcije djela Johanna Sebastiana Bacha.

Jedan je od dirigentskih velikana prve polovice 20. stoljeća **Wilhelm Furtwängler** (1886. – 1954). Njegova je cjeloživotna predanost Beethovenovoj i Brucknerovoj glazbi rezultirala nizom gotovo legendarnih snimaka. Iz tih se zapisa iščitava njegov ekspresivni, fleksibilni pristup tempu i dinamici pri čemu je svaki takt zvučao kao da je improviziran. Furtwänglerov stil dirigiranja, s namjernim nepreciznostima i fokusom na percipirani duh glazbe, suprotstavljen je stilu njegovih suvremenika poput Toscaninija koji je više naglašavao preciznost u interpretiranju.⁵¹ Među njegovim se najpoznatijim snimkama nalaze izvedbe Wagnerove opere „Tristan i Izolda“, Beethovenov „Fidelio“ (Salzburg, 1950.) i Simfonija br. 3 „Eroica“ (Beč, 1944). Radio je s nizom njemačkih orkestara, prije nego što je istodobno bio na čelu Leipziškoga Gewandhaus orkestra i Berlinske filharmonije. Tijekom cijele karijere cilj Furtwänglera bio je u traženju emocionalne i duhovne biti same glazbe. Ostao je u nacističkoj Njemačkoj tijekom rata, potez koji je potaknuo kontroverzu među glazbenicima, a koja je istražena u drami Ronalda Harwooda Životna odluka (1995., a potom i snimljena). Furtwängler je bio strastveni učitelj i mentor mnogim mladim dirigentima. Njegova je pedagoška sposobnost i dar za prenošenje znanja pomogla u oblikovanju brojnih uspješnih dirigentskih karijera.

Herbert von Karajan (1908. – 1989.) danas je zapamćen po svome ravnateljstvu Berlinske filharmonije, Salcburškoga festivala i Državne opere u Beču. Glavnim je dirigentom Berlinske filharmonije postao 1955. godine. Pod njegovim vodstvom, orkestar je ostvario brojne snimke i koncerte koji su postali klasici, a Karajan je postao jedna od najprepoznatljivijih i najutjecajnijih ikona u dirigiranju. Za njegova je života prodano više od sto milijuna primjeraka njegovih snimaka. Među prvima je kao dirigent spretno rabio masovne medije (televiziju, ploče, integralne snimke simfonijske literature i dr.) te se tako izborio za status „superzvijezde“. Njegova je najistaknutija aktivnost u Londonu bila snimanje s novoformiranim Philharmonia Orchestra u Londonu, pomažući im da postanu jedni od najboljih na svijetu. Kroz svoje pedagoško djelovanje, prenosio je svoje znanje, iskustvo i umjetničku viziju mladim dirigentima. Njegov je pristup obrazovanju bio sveobuhvatan, uključujući tehničke aspekte

⁵¹ <https://interlude.hk/on-this-day-25-january-wilhelm-furtwangler-was-born/>

dirigiranja, interpretaciju glazbe, orkestraciju i analizu skladbi. Zanimljivo je spomenuti dokumentarni film „Karajan: the Maestro and His Festival“ o stvaranju i produkciji opere *Presten Nibelunga* Richarda Wagnera, utemeljenju Karajanova osobnoga festivala te o izgradnji povijesnoga spomenika zajedno sa Schneider-Siemssenom.⁵²

Rumunjski dirigent **Sergiu Celibidache** (1912. – 1996.) istaknuo se po svojoj jedinstvenoj filozofiji dirigiranja koja je naglašavala važnost dubokoga razumijevanja glazbenog djela i njegove esencije. Umjesto fokusiranja na rezultat ili interpretaciju, Celibidache je naglašavao proces i trenutak glazbe. Njegov je rad poznat po dugotrajnim probama, dubokome analiziranju tempa i posvećenome razumijevanju akustičnih svojstava prostora kako bi postigao željeni zvuk i interpretaciju. Kao profesor Celibidache poticao je kritičko razmišljanje i refleksiju među studentima. Smatrao je da je dirigiranje umjetnost koja zahtijeva kontinuirano učenje i razvoj. Kroz svoje eseje, intervjuje i radionice, Celibidache je izazivao dirigente da istraže dublje slojeve glazbe, razumiju kontekst i osjetljivosti kompozicija te da razviju vlastiti autentični stil i interpretaciju. Celibidacheova je karijera u glazbi trajala više od pet desetljeća, uključujući i mandate glavnoga dirigenta Münchenske filharmonije, Berlinske filharmonije i Sicilijanskoga simfonijskog orkestra. Celibidache je obično odbijao objaviti svoje izvedbe na komercijalno dostupnim diskovima tvrdeći da slušatelj ne može doživjeti „transcendentalno iskustvo“ izvan koncertne dvorane. Zen budizam imao je značajan utjecaj na njegovo razmišljanje, kako glazbeno tako i filozofsko.⁵³

Dirigent **Sir Georg Solti** (1912. – 1997.) bio je glavni dirigent Kraljevske opere u kojoj je uveo nove standarde izvedbe i postavio visoke umjetničke ciljeve za ansambl. Njegov su strogi pristup i visoka izvođačka kvaliteta doveli do znatnoga napretka u profesionalnosti orkestra i pjevača. Pod njegovim je vodstvom Kraljevska opera ostvarila velike uspjehe, postigla međunarodno priznanje i proširila svoj repertoar.

Leonard Bernstein (1918. – 1990.) američki dirigent, skladatelj, glazbeni pedagog i humanitarac imao je izuzetan utjecaj na razvoj obrazovanja dirigiranja i profesije dirigiranja na mnogo načina. Iznimni je trud i rad Bernsteina stvorio temelje razvoja profesije dirigiranja u SAD-u. Njegovo je dirigentsko umijeće, tumačenje glazbe te rad na razvoju obrazovnih programa za mlade dirigente ostavilo trajan utjecaj na profesiju

⁵² https://en.wikipedia.org/wiki/Karajan:_The_Maestro_and_His_Festival#Content

⁵³ <https://robccowan.com/2020/07/04/sergiu-celibidache-musical-phenomenon-or-fraud/>

dirigiranja. Bio je poznat po svojim edukativnim projektima, poput televizijske serije „Koncerti za mladež“ koja je prenosila glazbene koncepte i klasičnu glazbu mladima. Njegova je sposobnost da prenese složene glazbene ideje na jasan i privlačan način pomogla popularizaciji klasične glazbe i inspirirala mlade ljude da se bave dirigiranjem. Ukupno je bilo 53 emisije, a emitirane su u razdoblju od 1958. do 1972. godine. Neki su od poznatih gostujućih dirigenta bili Claudio Abbado i Pierre Boulez. Bernstein je stekao slavu kao glazbeni direktor Njujorške filharmonije te je jedan od autora glazbe poznatoga mjuzikla „Priča sa zapadne strane“. Isto tako, Bernstein je bio veliki pobornik Mahlerove glazbe i često je dirigirao njegova djela. Igrao je ključnu ulogu u popularizaciji Mahlerove glazbe u SAD-u vodeći New York Philharmonic, a putem svojih televizijskih emisija educirao je i privukao širu publiku Mahlerovoj glazbi. Njegov je stil dirigiranja, u najmanju ruku, bio osebujan, živahan, strastven i prepun velikih i malih gesta. Važno je istaknuti da je Bernstein prvi Amerikanac koji je dirigirao Bečkom filharmonijom.⁵⁴ Uz glazbu je studirao i englesku književnost i njemački jezik što je samo jedan od pokazatelja kako je Bernstein bio svestran intelektualac. U konačnici, Bernstein je ostavio neizbrisiv trag u svijetu glazbe svojim iznimnim dirigentskim vještinama i edukativnim angažmanom.

Pierre Boulez (1925. – 2016.) prije svega poznat je kao važni skladatelj, no uz to bio je i dirigent te glazbeni teoretičar koji je zastupao rad skladatelja 20. stoljeća. Boulez je bio poznat po svome preciznom i analitičkom pristupu dirigiranju, ali i po svojoj strasti za oživljavanjem suvremene glazbe i promicanju novih glazbenih ideja. Njegova dirigentska ostavština uključuje mnoge iznimne snimke poput ciklusa Mahlerovih simfonija. U karijeri dugoj više od šezdeset godina bio je glazbeni direktor Njujorške filharmonije, šef-dirigent Simfonijskoga orkestra BBC-ja i glavni gostujući dirigent Simfonijskoga orkestra Chicaga i Orkestra Clevelanda. Od 1950-ih godina do svoje smrti Pierre Boulez bio je mislilac duboke i prodorne originalnosti te figura golemoga utjecaja i značaja.⁵⁵

Rođen i odrastao u Milanu, **Claudio Abbado** (1933. – 2014.), bio je omiljeni maestro orkestralnih glazbenika, solista i publike. Vodio je Filharmonijski orkestar La Scale u Milanu, Londonski simfonijski orkestar, Bečku državnu operu i Berlinsku filharmoniju. Abbado je bio poznat po svome humanitarnom angažmanu u glazbi. Utemeljitelj je dva

⁵⁴ <https://www.viennaphilharmonicociety.org/about-us/history/did-you-know>

⁵⁵ <https://is.gd/aRRkeT>

orkestra mladih: *Orkestar mladih Europske unije* i *Omladinski orkestar Gustava Mahlera* te je osnovao *Lucerne Festival Orchestra*.⁵⁶ Taj angažman pokazuje njegovu predanost podršci i mentorstvu mladih talenata te razvoju budućih generacija dirigenta. Vodeći Berlinsku filharmoniju, ne samo da je proširio repertoar orkestra, već je u njegov zvuk unio novu toplinu i fleksibilnost. Njegov utjecaj i inspiracija žive kroz generacije dirigenta koji su učili od njega i nastavljaju njegovu glazbenu baštinu.

Vjerojatno jedan od najzaposlenijih dirigenata današnjice ruski je dirigent **Valerij Abisalovič Gergijev** rođen 1953. godine. Gergijev je bio na brojnim službenim dirigentskim pozicijama, uključujući *Londonski simfonijski orkestar*, *Minhensku filharmoniju*, *Marijinski teatar*, *Kirov operu*, *Roterdamski filharmonijski orkestar* i *Armenski filharmonijski orkestar*. Utemeljitelj je mnogih festivala putem kojih je stvorio platforme za promociju raznolikoga repertoara, podršku novim talentima i promicanje kulturne razmjene. Njegovi su festivali postali ključni događaji u glazbenome kalendaru i privlače pažnju međunarodne glazbene zajednice.

Povijest dirigiranja obilježilo je mnoštvo dirigenata, no gore navedeni dirigenti svojim su se radom najviše istaknuli i doprinijeli razvoju profesije dirigiranja. Svaka država ima svoje dirigentske velikane koji su oblikovali i unaprijedili obrazovanje dirigiranja u svojoj zemlji, čime su doprinijeli razvoju sljedeće generacije dirigenta. U sljedećemu odlomku rada spomenut ćemo dirigente koji su utjecali na razvoj dirigiranja u Hrvatskoj.

2.1 Značajni dirigenti koji su doprinijeli razvoju profesije dirigiranja u Hrvatskoj

Razvoj profesije dirigiranja u Hrvatskoj rezultat je utjecaja istaknutih dirigenata koji su svojim radom, umjetničkim doprinosom i pedagoškim angažmanom zaslužni za početak profesionalizacije dirigiranja. U nastavku rada opisat ćemo djelatnost značajnih dirigenata koji su doprinijeli razvoju profesije dirigiranja u Hrvatskoj.

Glazbenik koji je svojim djelovanjem obilježio 19. stoljeće i za kojega možemo reći da je jedan od prvih hrvatskih dirigenata je **Ivan pl. Zajc** (1832. – 1914.). Godine 1850. odlazi na Konzervatorij u Milano, gdje je studirao do 1855. godine. Nastavnici su

⁵⁶ https://www.lucernefestival.ch/en/program/directory-of-artists/claudio_abbado/1

mu bili S. Ronchetti-Monteviti (kontrapunkt i kompozicija), A. Mazzucato (instrumentacija) i L. Rossi (dramska muzika). Zajc je djelovao kao skladatelj, glazbeni pedagog i uvelike je pridonio glazbenome životu u Hrvatskoj. Njegovo je dirigiranje bilo mirno i dostojno bez ikakvih velikih teatralnih kretnji.⁵⁷ Zajc je obilježio jedno razdoblje hrvatske glazbene povijesti („Zajčevo doba“, 1870. – 1914.), utemeljio Zagrebačku operu, organizirao i profesionalizirao glazbeni život te skladao najizvođeniju hrvatsku operu „Nikola Šubić Zrinski“ (1876.).⁵⁸

Među znamenitim Česima koji su djelovali u Hrvatskoj svakako se istaknuo dirigent **Fran Lhotka** (1883. – 1962.). U Zagrebu je djelovao kao hornist i korepetitor u Operi, nastavnik u školi Hrvatskoga glazbenog zavoda i profesor na Muzičkoj akademiji u Zagrebu predavajući teorijske glazbene predmete, puhačke instrumente, a okušao se i u predmetima kompozicija i instrumentacija⁵⁹. Bio je dirigent Pjevačkoga društva Lisinski, studentskoga orkestra Muzičke akademije te Društvenoga orkestra Hrvatskog glazbenog zavoda. Od Lhotke potječe ideja da zbor postane mjestom gdje će studenti dirigiranja (glavnoga i obligatnog) u direktnome kontaktu s ansamblom, a ne samo pred klavirom, praktično vježbati dirigiranje.⁶⁰ Orkestar Muzičke akademije pod vodstvom Frana Lhotke razvio se u ansambl koji je bio spreman uspješno se nositi i s najtežim umjetničkim zadacima. Autoritet Lhotke kao umjetnika, voditelja i pedagoga u tome je zasigurno odigrao važnu ulogu. Kao značajan dirigent i pedagog ostavio je svoje djelo *Dirigiranje* (1931). Djelo se sastoji od praktičnoga dijela dirigiranja: taktiranje pododjela, pripravna kretnja (uzmah) s nepotpunim taktom, korona, lijeva ruka, promjena tempa, sinkopa, poliritmija, zatim dijelovi: pratnja solista, pjevačko društvo i zborovođa.

Kroz svoju ulogu na Muzičkoj akademiji i kao dirigent Opere, **Milan Sachs** (1884. – 1968.) je podučavao i inspirirao mlade talente, prenoseći im svoje znanje, iskustvo i umjetničku viziju. Zalagao se za dosljedno poštovanje skladateljeva notnoga zapisa i što vjernije izvođenje autorskih djela: preciznom je i izražajnom dirigentskom gestom postizao vrhunske domete izvođačkih ansambala.⁶¹

⁵⁷ https://hr.wikipedia.org/wiki/Ivan_Zajc

⁵⁸ Gravora, O. (2009). Glazba u NDH: primjer Lisinskog i Zajca. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 41 (1), 306.

⁵⁹ <https://www.bib.irb.hr/794480>

⁶⁰ Rojko, P. (1985) Fran Lhotka kao muzički pedagog, str. 15

⁶¹ Wikipedija: Milan Sachs.

Lovro von Matačić (1899. – 1985.) bio je istaknuti hrvatski dirigent koji je ostavio dubok trag u svjetskoj glazbenoj sceni. Već kao sedmogodišnjak postao je član Bečkih dječaka, zbora Dvorske glazbene kapele u Beču. Kasnije je postao dirigent Bečke opere, gdje je stekao veliku reputaciju. Tijekom svoje karijere dirigirao je mnogim cijenjenim orkestrima diljem svijeta, uključujući Berlinsku filharmoniju, New York Philharmonic, Londonski simfonijski orkestar i mnoge druge. Njegovo umjetničko vodstvo i interpretacije bili su poznati po njegovoj dubokoj emocionalnoj izražajnosti i preciznosti. Bio je poznat po svojoj strasti i energiji koju je donosio na pozornicu. Kao dugogodišnji umjetnički ravnatelj i glavni dirigent Zagrebačke filharmonije, Matačić je podigao kvalitetu izvedbi na iznimno visoku razinu. Kroz svoje rukovođenje, postigao je vrhunske rezultate i uspostavio Zagrebačku filharmoniju na međunarodno priznatu razinu. S Filharmonijom je ostvario niz ambicioznih planova, brinući se i za mlade dirigente kroz ciklus *Mladi dirigenti se predstavljaju*. Njegov utjecaj na dirigiranje i glazbenu scenu u Hrvatskoj ostaje neizbrisiv. Godine 1995., na desetu obljetnicu smrti maestra Lovre von Matačića, održano je prvo Međunarodno natjecanje mladih dirigenata „Lovro von Matačić“.

Skladatelj i dirigent **Boris Papandopulo** (1906. – 1991.) studirao je dirigiranje na Novome konzervatoriju u Beču. Debitirao je 1927. godine u Zagrebu ravnajući izvedbom vlastite skladbe „Veče mladosti“ za mješoviti zbor i orkestar s Hrvatskim pjevačkim društvom »Kolo« i Zagrebačkom filharmonijom.⁶² Isto tako, bio je direktor Opere HNK u Rijeci, HNK u Splitu te Opere Narodnoga kazališta u Sarajevu, gdje je ostavio trag na svim glazbenim područjima. Uz skladanje i dirigiranje vodio je predavanja kako bi glazbenu umjetnost približio što većemu broju slušatelja.

Dirigent i skladatelj **Slavko Zlatić** (1910. – 1993.) bio je profesor dirigiranja na Muzičkoj akademiji u Zagrebu. Nakon što je diplomirao kompoziciju u klasi prof. Blagoja Berse postao je dirigent orkestra Glazbenoga društva i Pjevačkoga zbora »Jeka s Jadrana«. U Puli predaje na ondašnjoj Pedagoškoj akademiji te na Radio Puli – ondašnjoj područnoj stanici Radio Zagreba, uređuje i vodi cikluse emisija ozbiljne glazbe. Razvoj muzike jugoslavenskih naroda od početaka do danas, Muzička putovanja, Razvoj opere te ciklus na tal. jeziku *Grandi cantanti d'opera*.⁶³ U svojem stvaralaštvu

⁶² https://hr.wikipedia.org/wiki/Boris_Papandopulo

⁶³ <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3099>

pretežito oslanja na obilježja istarsko-primorske folk. glazbe, a velik je dio umjetničkoga rada posvetio zborskim skladbama.

Dirigent **Milan Horvat** (1919. – 2014.) diplomirao je glasovir na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, međutim, dirigiranje je učio privatno kod M. Sachsa i F. Zauna. Bio je iznimno fokusiran dirigent. Imao je strahovito dobar sluh te je mogao točno čuti tko u orkestru nije dobro odsvirao notu. Glazbenu je karijeru započeo kao voditelj Simfonijskoga orkestra Radio Zagreba. Osim velikoga uspjeha u zemlji, ostvario je i zapaženu međunarodnu karijeru, pogotovo u velikim europskim glazbenim središtima. Vodio je nekoliko majstorskih tečajeva na ljetnoj akademiji u Salzburgu te držao predavanja na Sveučilištu za glazbu u Grazu.

Berislav Klobučar (1924. – 2014.) dirigiranje je učio kod Lovre Matačića u Zagrebu, a kasnije se usavršavao u Salzburgu. Klobučar je imao bogatu međunarodnu karijeru i dirigirao je vodećim orkestrima diljem svijeta, uključujući Bečku državnu operu, a jednom je prigodom u Njujorškoj operi Metropolitan zamijenio i slavnoga Herberta von Karajana. Njegove interpretacije djela odlikuju stilskom vjernošću i sugestivnom izražajnošću.⁶⁴ Odlično je poznao partituru što je rezultiralo sigurnošću i koncentracijom prilikom interpretiranja. Klobučar je bio jedan od najcjenjenijih dirigenta svoje generacije čije umjetničko naslijeđe i doprinos hrvatskoj glazbenoj sceni ostaju neprocjenjivi.

Pedagoški rad **Igora Gjadrova** (1929. – 2014.) odvijao se na zagrebačkoj Muzičkoj akademiji gdje je djelovao kao docent, profesor i dekan. Njegov je dirigentski repertoar obuhvaćao gotovo 1200 stilski raznovrsnih djela. Iza sebe ostavlja značajnu knjigu *Umijeće dirigiranja* namijenjenu glazbenoj kulturnoj javnosti, odnosno svim ljubiteljima glazbe. Gradivo se toga djela sastoji od brojnih notnih primjera iz literature, zanimljivoga djela „Imaginacijom do reprodukcije“ koji se odnosi na važnu nadgradnju u (psihološkome) profiliranju osobnosti dirigenta te se osvrnuo na traktate poznatih glazbenika o dirigiranju. Uz ta je poglavlja Gjadrov obradio teme poput vođenja ansambala kroz vijekove te dirigiranje u Hrvatskoj.

Dušan Prašelj (1931. – 2019.) na Muzičkoj akademiji u Zagrebu stekao je diplomu na teorijsko-nastavničkome odjelu. Sa 17 godina kao dirigent vežičkim zborom „Mladost“ osvojio je nagrade na omladinskim festivalima u Zagrebu i Beogradu te je nagrađivan

⁶⁴ https://hr.wikipedia.org/wiki/Berislav_Klobu%C4%8Dar

za uspješno vođenje zborova. Možemo reći da se utjecaj Dušana Prašelja na razvoj profesije dirigiranja najviše odrazio na području Rijeke. Bio je direktor i dirigent opere Hrvatskoga narodnog kazališta Ivan pl. Zajc u Rijeci, a njegovom inicijativom osnovan je Riječki oratorijski zbor „Ivan Matetić Ronjgov“. Radio je i kao docent na Pedagoškoj akademiji u Puli.⁶⁵ Ostvario se kao voditelj Ustanove „Ivan Matetić Ronjgov“ u kojoj je osmislio niz aktivnosti i manifestacija od kojih su poznatiji *Matetićevi dani*, Aktiv dirigenata te razni znanstveni skupovi. Kao mentor, inspirirao je mnoge mlade talente da se usmjere na dirigiranje i poticao ih na visoke standarde umjetnosti.

Istaknuti **Pavle Dešpalj** (1934. – 2021.) poznat je po svojoj interpretaciji klasičnoga i suvremenog repertoara. Osim na hrvatskome tlu, postigao je i međunarodni ugled u SAD-u (Florida Symphony Orchestra) i Japanu gdje je bio profesor dirigiranja na tokijskome Sveučilištu. U dirigentsku je praksu zakoračio već s pet godina kada je ocu pomagao kao asistent u vođenju zborova i raznih komornih sastava.⁶⁶ Utjecaj Pavla Dešpalja na razvoj profesije dirigiranja u Hrvatskoj može se vidjeti kroz njegov doprinos umjetničkome životu, uspjehu orkestara koje je vodio i utjecaju koji je imao na generacije mladih dirigenta koje je podučavao. Njegova strast prema glazbi, profesionalnost i stručnost postavili su visoke standarde u dirigentskoj praksi u zemlji, motivirajući mlade talente da se usmjere na tu profesiju i nastoje postići izvrsnost. Bio je član međunarodnih žirija dirigentskih natjecanja te je utemeljio zadarske Glazbene večeri u Donatu i osnovao Zadarski komorni orkestar.

Maestro **Nikša Bareza** (1936. – 2022.) surađivao je s velikim dirigentima i bio gost u mnogim opernim kućama u Berlinu, Parizu, Pragu, Moskvi, Minsku i Frankfurtu. Dobitnik je brojnih domaćih i stranih nagrada. Veliku je naklonost dobio premijernom izvedbom Beethovenova *Fidelia* povodom 200. godišnjice neovisnosti Meksika, 100. godišnjice revolucije te otvorenja obnovljene zgrade opere Palacio de Bellas Artes u Mexico Cityju. Posljednji je put za dirigentski pult izašao 2021. godine prigodom obilježavanja 100. obljetnice Muzičke akademije u Zagrebu, a ujedno je tim nastupom obilježio i 60 godina od završetka studija dirigiranja na Muzičkoj akademiji u Zagrebu⁶⁷.

Neizbježno je spomenuti dirigenta **Vladimira Kranjčevića** (1936. – 2020.). Studirao je dirigiranje na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, a zatim je nastavio svoje usavršavanje u

⁶⁵ <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/3760/praselj-dusan>

⁶⁶ <https://glazba.hr/vijesti/preminuo-pavle-despalj/>

⁶⁷ <https://www.hnk.hr/hr/novosti/preminuo-je-maestro-nik%C5%A1-bareza/>

inozemstvu. Kranjčević je dirigirao mnogim poznatim orkestrima, uključujući Komorni orkestar Vatroslav Lisinski, Simfonijski orkestar HRT-a i Zagrebačku filharmoniju. Poznat je po svome interpretativnom stilu i energičnome pristupu glazbi. Ostvario je značajne međunarodne uspjehe kao gostujući dirigent, surađujući s poznatim orkestrima diljem svijeta. Njegovi su nastupi bili visoko ocijenjeni zbog njegove stručnosti, karizme i sposobnosti da prenese dubinu glazbe publici. Kao pedagog, Vladimir Kranjčević bio je profesor dirigiranja na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, gdje je svoje znanje, iskustvo i umjetničku strast prenosio na mlade dirigente. Njegov je pristup pedagogiji bio temeljen na individualnome pristupu svakom studentu, potičući ih da razviju vlastiti stil i umjetnički identitet.

Osim što su doprinijeli razvoju profesije dirigiranja u Hrvatskoj, svaki od navedenih dirigenata inspiracija su budućim generacijama dirigenata. Njihova je predanost prenošenju znanja i iskustava na nove generacije dirigenata osigurala kontinuitet razvoja obrazovanja dirigiranja u Hrvatskoj. Važno je spomenuti da danas u Hrvatskoj djeluju značajni dirigenti poput Mladena Tarbuka, Igora Kuljerića i Ivana Repušića koji svojim umjetničkim izričajem i interpretacijom s vodećim orkestrima i ansamblima pridonose bogatoj glazbenoj kulturi države.

3. RAZVOJ PROFESIJE DIRIGIRANJA I INSTITUCIJE

Dirigiranje se razvijalo kroz mnogo različitih perioda kako bi došlo do zasebne djelatnosti kakvu imamo danas. Ako dirigiranje postoji još od doba Antike, nameće se pitanje zašto se dirigiranje tako kasno razvilo i postalo zasebna djelatnost? Obrazovani dirigent svojim glazbenim obrazovanjem postaje i glazbeni pedagog te nas to vodi do još nekoliko važnih pitanja: Kada su osnovani prvi studiji dirigiranja? Tko je za to zaslužan? Koja su glavna središta koja su pridonijela profesiji dirigiranja?

U prijašnjemu smo tekstu već naveli da su se dirigenti tradicionalno obrazovali kroz praksu i osobno iskustvo rada s ansamblima. S vremenom je prepoznata potreba za formalnim obrazovanjem dirigenata. Jedna je od ključnih točaka u razvoju formalnoga obrazovanja dirigiranja bila osnivanje konzervatorija, glazbenih škola specijaliziranih za obrazovanje glazbenika. Otvaranje kvalitetnih dirigentskih programa pri obrazovnim institucijama stvara osnovu za pojavu prvih profesionalnih dirigenata. U nastavku rada, ta će tema biti opširnije objašnjena.

3.1. Studij dirigiranja u glazbenim institucijama kroz povijest

Pokušaj je definiranja i razumijevanja dirigiranja oduvijek intrigirao glazbenike i teoretičare, osobito kroz zadnja dva stoljeća, stoga nije iznenađujuće da je većina literature o dirigiranju usmjerena na tehničke i rudimentarne aspekte – tj. na umijeće dirigiranja. S druge su strane, literatura i podatci vezani za početak profesionalizacije dirigiranja i prve studije teško nedostupni ili nisu toliko bitna tema mnogih autora. Rezultati su pretraživanja studija dirigiranja na službenim stranicama poznatih konzervatorija i akademija doista iznenađujući. Pokazalo se da poznati konzervatoriji poput onih u Milanu ili Beču daju vrlo malo podataka o samoj povijesti dirigiranja kao studija. S druge strane, možda manje poznata, ali ne i manje važna, *Akademija Liszt* u Budimpešti na svojoj službenoj stranici čitateljima nudi široku paletu informacija o uvođenju dirigiranja kao studija. Neki resursi ili internetske stranice nemaju dovoljno detaljnih informacija o specifičnim aspektima dirigiranja ili povijesti studija dirigiranja. To može biti zbog nedostatka ažuriranih informacija i nepotpunih arhiva. Godine na studiju dirigiranja mogu biti specifične za određenu regiju ili instituciju pa se informacije mogu činiti manje dostupnima ili teže pronalaziti na općenitim mrežnim stranicama.

Ciljane su pretrage i pristup izvorima informacija poput kontakta e-mail adresom bili od najveće koristi. Dalje ćemo u radu više prostora posvetiti onim institucijama koje su odigrale važnu ulogu pokretanjem studija dirigiranja.

3.1.1. Francuska – Pariz

Conservatoire de Paris ili *Nacionalni konzervatorij za glazbu i ples* u Parizu, osnovan je 1795. godine i jedna je od najstarijih i najprestižnijih glazbenih institucija u Europi. Konzervatorij je od samoga početka zamišljen kao središte glazbene izvrsnosti i ubrzo je postao vodeća institucija za glazbeno obrazovanje. U okviru Konzervatorija, razvijani su programi dirigiranja koji su omogućili mladim dirigentima steći znanje, vještine i iskustvo potrebne za vođenje orkestara i ansambala.

Istaknuti francuski dirigent, Francois-Antoine Habeneck (1781. – 1849.), imao je velik utjecaj na razvoj podučavanja dirigiranja u Francuskoj. Prije svega, bio je vrstan violinist koji je svojim radom i trudom postao dirigent. Njegovo je ime možda nepoznato mnogim klasicima današnjih glazbenika, no u svoje je vrijeme bio hvaljen kao „slavni Habeneck“. Habeneck je bio jedan od osnivača i dugogodišnji dirigent čuvenoga orkestra *Société des Concerts du Conservatoire* (Društvo koncerata Konzervatorija, 1828.) u Parizu. Ta je organizacija, koja je kasnije postala poznata kao Orkestar Konzervatorija u Parizu, igrala ključnu ulogu u promicanju glazbe, izvođenju klasičnih i suvremenih djela te edukaciji mladih dirigenata.⁶⁸ Habeneck je imao golem utjecaj na parišku glazbenu scenu; karijera gotovo svakoga važnog glazbenika koji je djelovao u Parizu bila je pokazatelj njegovoga rada i angažiranja. Njegova su pojava i interpretacija djela postali „model“ po kojemu su se ravnali njegovi suvremenici i kritičari. Habeneck je isto tako bio profesor na Konzervatoriju u Parizu, gdje je predavao violinu i uz to prenosio svoje dirigentsko znanje i iskustvo studentima. On je promovirao precizno izvođenje, pažljivo proučavanje partitura i temeljito poznavanje glazbenih stilova.

Točan podatak o trenutku osnivanja studija dirigiranja na Konzervatoriju nije poznat, no Habeneckova su vještina i znanje pomaknuli dirigiranje dalje od jednostavnoga praktičnog „organiziranja svirača“. S obzirom na podatak koji pokazuje razdoblje

⁶⁸ <https://www.encyclopedia.com/arts/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/habeneck-francois-antoine-0>

njegovoga podučavanja violine od 1808. do 1816. i od 1825. do 1848. možemo zaključiti da je predmet dirigiranja na pariškom Konzervatoriju uveden u razdoblju između 1830-ih i 1840-ih godina. On je bio ključna figura u formalnome obrazovanju dirigenta, uvodeći strukturiranu nastavu koja je uključivala teoriju glazbe, analizu partitura, tehniku dirigiranja i praktične vježbe s orkestrom. Iako su se vremenom promijenili pristupi i metode nastave dirigiranja, Habeneckov doprinos ostaje važan u povijesti dirigiranja i obrazovanju dirigenta.

Danas program studija dirigiranja na Konzervatoriju omogućava studentima prijem na preddiplomski studij u trajanju od tri godine te na diplomski studij u trajanju od dvije godine.⁶⁹ Studenti imaju praktične vježbe dirigiranja, individualne instrukcije s profesorima, rad s klavirskim umjetnicima i rad s ansamblima poput orkestara ili zborova. Poseban se naglasak odnosi na tehniku dirigiranja, pripremu repertoara te detaljno upoznavanje širokoga repertoara.

3.1.2. Italija – Dva glazbena instituta

Iako je Italija poznata po svojoj bogatoj glazbenoj tradiciji zanimljiva je činjenica da su talijanski dirigenti često više djelovali u drugim zemljama, nego u samoj Italiji. Tijekom 19. i ranoga 20. stoljeća, glazbeni centri poput Beča, Berlina i Londona bili su središta glazbenoga života i privlačili su brojne talentirane glazbenike iz cijele Europe. Talijanski su dirigenti bili motivirani da se pridruže tim prestižnim institucijama i surađuju s najboljim orkestrima i opernim kućama. Odlazak je talijanskih dirigenta na međunarodnu scenu donio i povratne učinke. Uvidjevši uspjeh i priznanje koje su dobili u drugim zemljama, talijanske glazbene institucije i vlasti prepoznale su važnost razvoja dirigentske profesije u vlastitoj zemlji.

Važan je trenutak u profesionalizaciji dirigiranja u Italiji bio osnivanje *Glazbenoga konzervatorija u Milanu* koji je svečano otvoren 1808. godine. Konzervatorij je smješten u nekadašnjemu povijesnome samostanu pokraj Crkve svete Marije Milostive, a danas je najprestižnija institucija za studij glazbe na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Konzervatorij je 1901. godine preimenovan u Glazbeni konzervatorij „G. Verdi“.

⁶⁹ <https://www.conservatoiredeparis.fr/fr/departement/ecriture-composition-et-direction-dorchestre>

Konzervatorij nudi akademske stupnjeve prve i druge razine. Studij orkestralnoga dirigiranja omogućava studentima naobrazbu na preddiplomskome studiju u trajanju od tri godine te na diplomskome studiju u trajanju od dvije godine. Podaci o godini uvođenja predmeta dirigiranja i studija dirigiranja nisu poznati. Bivši je student Milanskoga konzervatorija bio Claudio Abbado koji je studirao klavir, kompoziciju i dirigiranje te Riccardo Muti koji je studirao kompoziciju i dirigiranje. Još je jedna zanimljivost vezana za Glazbeni konzervatorij u Milanu, da u sklopu Konzervatorija djeluje i Srednja glazbena škola.⁷⁰ Takav obrazovni sistem olakšava prijelaz iz srednjoškolske razine obrazovanja u višu razinu glazbenoga studija, jer studenti već imaju priliku upoznati se s okolinom i raznim sadržajem koje pruža Konzervatorij.

Konzervatorij Santa Cecilia u Rimu osnovan je 1875. godine. Ta je institucija pružila strukturirano obrazovanje i usavršavanje mladim dirigentima, pružajući im priliku za proučavanje teorije glazbe, tehniku dirigiranja i praksu s ansamblima.

Prema podacima na internetskoj stranici Konzervatorija 1886. godine predavali su se kolegiji poput kompozicije, violončela i *soffeggia* dok dirigiranje nije našlo svoje mjesto. Danas dirigiranje pripada Odsjeku za teoriju i analizu, kompoziciju i dirigiranje. Dirigiranje se može studirati na preddiplomskome i diplomskom studiju. Od poznatih je dirigenata na Konzervatoriju talijanski dirigent Carlo Maria Giulini 1941. godine stekao diplomu specijalizacije iz orkestralnoga dirigiranja. Dirigent i kompozitor Frank Ferrara od 1947. godine bio je profesor Konzervatorija vodeći klasu orkestralne vježbe, a zatim klasu čitanja partitura. Prema tim podacima studij dirigiranja zasigurno je osnovan u prvoj polovici 20. stoljeća.

3.1.3. Njemačka – Leipzig, München i Berlin

Na putu ka profesionalizaciji dirigiranja Njemačka je odigrala značajnu ulogu. Utjecaj Felixa Mendelssohna na području dirigiranja bio je iznimno značajan. Kraljevski glazbeni konzervatorij u Leipzigu, odobren i podržan naklonošću Njegovoga Veličanstva Kralja, osnovan je na Uskrs 1843. godine pod energičnim i inteligentnim nadzorom Felixa Mendelssohna. Mendelssohnov prvi dokument u nastavnome programu iz 1840. godine izričito naglašava važnost formiranja sveobuhvatnoga umjetničkoga obrazovanja i razvoja kritičkoga glazbenog razmišljanja. *Hochschule für*

⁷⁰ <https://www.consmilano.it/it/didattica/liceo-musicale>

Musik und Theater „Felix Mendelssohn Bartholdy“ (1992.) nastalo je spajanjem najstarijega Konzervatorija za glazbu (1843.) i Kazališnom akademijom (1953.). Osim Mendelssohna, cijenjeni dirigent Artur Nikisch bio je rektor konzervatorija dugi niz godina. Njegov je rad kao dirigenta i rektora konzervatorija imao dubok utjecaj na mlade dirigente i glazbenike. Pažljivo je birao profesore i nastavnike s ciljem pružanja stručne i sveobuhvatne edukacije u glazbi. Isto tako, promicao je inovativne pristupe glazbenome obrazovanju, uključujući povezivanje teorije i prakse te poticanje kreativnosti i umjetničkoga izraza.

Konzervatorij u Leipzigu bio je prva institucija uopće koja je ponudila poseban program dirigiranja, koji je uključivao nastavu čitanja partitura, tehnike vježbanja i tehnike dirigiranja. To je potvrdio i razgovor s konzervatorijem iz Leipziga: „Istraživanjem svjedodžbi dovelo je do rezultata da je „dirigiranje“ uvedeno oko 1860. godine u kombinaciji s čitanjem partitura.“ S obzirom na to da je Mendelssohn uvelike utjecao na uvođenje programa dirigiranja, godina 1860. samo je pokazatelj kada je predmet dirigiranja formalno uvedeno na konzervatorij. Studij dirigiranja na Hochschule für Musik und Theater danas pruža izuzetnu platformu za razvoj i napredak mladih dirigenta te im omogućava da postanu profesionalci u svijetu dirigiranja.

Studenti dirigiranja danas mogu upisati na preddiplomskome i diplomskom studiju. Ansambli sa sveučilišta i profesionalni orkestri dostupni su za obuku usmjerenu na praksu.⁷¹ Tečaj uključuje usklađenu instrumentalnu obuku (klavir/orkestarski instrument), a studenti su pripremljeni za sveobuhvatne zahtjeve dirigentske profesije u koncertu i operi na magistarskome studiju. Bliska suradnja s Leipziškim simfonijskim orkestrom, Orkestrom glazbene komedije, Jeaner filharmonijom kao i s kazalištima i opernim kućama unutar i izvan Leipziga, omogućuje studentima na svim tečajevima i studijima raznovrsnu praktičnu obuku.

München je dom nekoliko prestižnih glazbenih škola i konzervatorija koji nude studije dirigiranja. Najistaknutiji među njima je *Hochschule für Musik und Theater München* (Sveučilište za glazbu i izvedbenu umjetnost) također poznato kao Münhenski konzervatorij, jedan je od najstarijih i najuglednijih glazbenih institucija u Njemačkoj. Sveučilište je osnovano 1846. godine kao privatni konzervatorij. Među

⁷¹ <https://www.hmt-leipzig.de/>

sveučilišnim profesorima našao se dirigent Sergiu Celibidache. Njegova nastavna karijera u Münchenu doprinijela je razvoju profesije dirigiranja i obrazovanju budućih dirigenta.

O godini uvođenja dirigiranja kao predmeta ili studija na Sveučilištu nema podataka. Unatoč tomu, Sveučilište ima dugogodišnju tradiciju obrazovanja dirigenata. Program dirigiranja na Konzervatoriju nudi preddiplomski i diplomski studij, a osmišljen je da studentima pruži sveobuhvatno obrazovanje u orkestralnome i zborskom dirigiranju.⁷² Nastava uključuje tehniku dirigiranja i čitanje partitura. Studenti tijekom studija također imaju priliku dirigitirati raznim ansamblima, uključujući orkestre, zborove i operne produkcije.

U Berlinu postoji institucija visokoga glazbenog obrazovanja: *Universität der Künste Berlin*. Ta institucija nudi širok raspon glazbenih programa, od preddiplomske do diplomske razine i visoko je cijenjena zbog svoje kvalitete obrazovanja i obuke. Glazbeni fakultet, osnovan 1869. godine, jedan je od najvećih obrazovnih glazbenih instituta u Europi, bogatoga sadržaja i kvalitete.⁷³ Fakultet nudi jedinstvenu priliku studiranja za visoko nadarene ambiciozne dirigente: jednogodišnje napredno stručno usavršavanje za dirigente, dvogodišnji magisterij i preddiplomski studij dirigiranja. Program studija dirigiranja nadaleko je poznat po svojoj izvrsnosti i strogosti te se smatra jednim od najboljih dirigentskih programa u Europi. Kao i kod istraživanja Münhenskoga konzervatorija, podaci o godini uvođenja predmeta dirigiranja i osnivanje odsjeka dirigiranja glazbene ustanove nisu poznati.

Dok Sveučilište umjetnosti u Berlinu nudi širi raspon umjetničkih disciplina, Sveučilište za glazbu Hanns Eisler Berlin (Hochschule für Musik Hanns Eisler Berlin) visokoškolska je institucija usmjerena isključivo na glazbeno obrazovanje i obuku. Sveučilište je iznimno mlado – osnovano je 1950. godine, a program dirigiranja nudi na preddiplomskome i diplomskom studiju. Na tome su sveučilištu, dirigenti Claudio Abbado i Sir Simon Rattle bili počasni senatori sveučilišta.

Te su institucije samo neki od primjera visokih glazbenih institucija u Njemačkoj koje nude studij dirigiranja. Svaka od njih ima svoje specifičnosti i posebnosti, a odabir

⁷² <https://hmtm.de/>

⁷³ <https://www.udk-berlin.de/en/university/college-of-music/the-college/chronicle/>

ovisi o interesima i ciljevima svakoga pojedinog studenta. Važnost dirigiranja prepoznata je u Njemačkoj te ulazi u nacionalni plan i program glazbenoga obrazovanja. Njemačka je vlada stavila snažan naglasak na važnost glazbenoga obrazovanja u školama i izvršila je značajna ulaganja u programe i inicijative glazbenoga obrazovanja diljem zemlje.

3.1.4. Austrija - Beč

Beč je neupitno jedan od najznačajnijih glazbeno kulturnih središta Europe. Veliku je ulogu u razvoju glazbenoga života u Beču odigralo Društvo prijatelja glazbe. Prijatelji glazbe organizirali su vlastite koncerte i tako učinili odlučujući korak prema uspostavi javnoga koncertnog života u Beču. Početkom 19. stoljeća Društvo je postavilo još dva glavna zadatka: prikupljanje svih vrsta materijala za dokumentiranje glazbe i glazbenoga života te osnovati konzervatorij.⁷⁴ Godina velikoga značaja bila je 1817. godina za cijelo Društvo, osnovali su vlastiti konzervatorij koji je bio prva javna glazbena ustanova u Beču. Najprije je postala akademija, a danas je pod službenim nazivom *Sveučilište za glazbu i izvedbene umjetnosti u Beču*. Ključno je istaknuti kako je Društvo zaslužno za nastanak jedne od vodećih koncertnih dvorana u svijetu, *Wiener Musikverein*. Godine 1909. Upravni odbor Carske i Kraljevske akademije za glazbu i izvedbene umjetnosti u Beču uspostavio je dvogodišnji tečaj za obuku *kapelmajstora*.⁷⁵ Prema navedenom podatku, ustanovljen je službeni program dirigiranja na Akademiji, a voditelj tečaja bio je Franz Schalk, dvorski dirigent u Bečkoj dvorskoj operi (danas Bečka državna Opera). Uvjet pohađanja tečaja dirigiranja bile su dvije godine uspješnoga studija kompozicije, kao i dokaz dobrog sluha (putem diktata) i vještoga sviranja klavira te prakse u pratnji i transponiranju djela. Nastava je prve godine obuhvaćala sviranje partitura, pratnju, analizu oblika, poznavanje instrumenata i učenje sviranja gudačkoga instrumenta. Isto tako, nastava je zahtijevala veliko praktično iskustvo kroz pohađanje i praćenje satova pjevanja kao i pohađanje i praćenje proba u opernoj školi, pohađanje večernjih predavanja i obavezno pohađanje raznih satova instrumentalne obuke. Osim toga, održana su predavanja o najvažnijim djelima operne i koncertne literature, uključujući analizu forme, objašnjenje tehničke strukture, raspravu o osobitostima i poteškoćama interpretacije. Nastava druge godine

⁷⁴ <https://www.a-wgm.at/geschichte>

⁷⁵ <https://www.mdw.ac.at/musikleitung/>

uključivala je nastavu instrumentacije i učenje puhačkoga instrumenta te je bilo dopušteno aktivno sudjelovati u vježbama orkestra. Od 1946. godine Hans Swarowsky prihvaća mjesto profesora dirigiranja na tadašnjoj Akademiji. Umjetnički genij Swarowskog ostavio je trajan trag na institutu i imao presudan utjecaj na buduće dirigente. U klasi profesora Swarovskoga dirigiranje je diplomirao poznati hrvatski dirigent Dušan Prašelj. Na Sveučilištu postoji studij orkestralnoga dirigiranja i opernoga dirigiranja. Studij orkestralnoga dirigiranja podijeljen je u tri razine: preddiplomski, diplomski i doktorat. Na programu orkestarskoga dirigiranja studenti se upoznaju s različitim dirigentskim tehnikama, stilovima i periodima glazbe, a posebna se pažnja posvećuje radu s orkestrom, analizi partitura, interpretaciji glazbenih djela i pripremi za koncerte.

Uz Sveučilište za glazbu i izvedbene umjetnosti u Beču, Sveučilište Mozarteum u Salzburgu jedna je od najpoznatijih visokoškolskih ustanova za glazbu u Austriji. Osnovano je 1841. godine kao „Muzička škola u Salzburgu“ (Musikschule Salzburg). Glazbeno društvo Salzburške katedrale i Mozarteum osnovani su na 50. godišnjicu smrti Wolfganga Amadeusa Mozarta. U početku je glazbena škola bila namijenjena pripremanju sljedeće generacije glazbenika koji će služiti u salzburškoj katedrali. Godine 1988. nekadašnja glazbena škola dobila je status sveučilišne ustanove. Sveučilište Mozarteum nudi različite programe iz područja glazbe, uključujući i program za dirigiranje koji je otvoren 1917. godine koju je do 1938. vodio Bernhard Paumgartner.⁷⁶ Program dirigiranja održavao se pod nazivom „Meisterklasse für Musikdirektoren“ (Majstorski razred za dirigente). Studij se orkestralnoga dirigiranja nudi na preddiplomskom, diplomskom i poslijediplomskom studiju.

3.1.5. Ujedinjeno Kraljevstvo – London i Glasgow

Kao magnet za velike umjetnike, London je već nekoliko stoljeća jedan od značajnih glazbenih centara te je impresivno umjetničko mjesto koje svojim obrazovnim programom i studijima privlači studente iz cijeloga svijeta. Glazbeno se obrazovanje Londonaca stječe u dvije visoko pozicionirane glazbene ustanove: Kraljevska glazbena akademija i Kraljevski glazbeni fakultet, a u nastavku rada napisat ćemo nešto više o njima.

⁷⁶ https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_D/Dirigent.xml

Ujedno najstariji britanski konzervatorij, Kraljevska glazbena akademija, osnovana je 1822. godine. Službena internetska stranica Akademije ne nudi informacije, tj. godinu ili razdoblje o uvođenju predmeta i studija dirigiranja niti podatke o povijesti ostalih odsjeka. Poznati Sir John Barbirolli, Sir Simon Rattle te Sir Henry Wood studirali su dirigiranje na Akademiji. Danas Akademija pruža obrazovanje na odjelima Zborskoga i Orkestralnog dirigiranja. Orkestralno se dirigiranje nudi kao diplomski studij ili dirigiranje kao drugi predmet na preddiplomskome studiju (dvopredmetni studij). Diplomski studij dirigiranja traje dvije godine, a na kraju pohađanja studentima se dodjeljuje diploma MMus – magistra muzike (mag. mus.). Akademija nudi i jednogodišnji intenzivan tečaj za stalno stručno usavršavanje (CPD – Continuing Professional Development) namijenjen za glazbenike različitih stručnih sprema. Izborni se predmet dirigiranja može pohađati na trećoj i četvrtoj godini preddiplomskoga studija. Na diplomskome studiju obično uzimaju po dva studenta na prvoj i po dva studenta na drugoj godini te često jednoga studenta na tečaju stalnoga stručnog usavršavanja.

Kraljevski je glazbeni fakultet druga važna visokoobrazovna glazbena institucija. Fakultet je osnovan 1883. godine kako bi zamijenio kratkotrajnu i neuspješnu Nacionalnu glazbenu školu. U srpnju je 1878. godine pod predsjedanjem princa od Walesa održan sastanak u svrhu osnivanja glazbenoga fakulteta. Izvorni je plan bio spojiti Kraljevsku glazbenu akademiju i Nacionalnu glazbenu školu u jednu poboljšanu organizaciju. Nakon dugotrajnih pregovora, Kraljevska akademija odbila je ući u predloženu shemu.⁷⁷ Naposljetku, Kraljevski je glazbeni fakultet otvorio svoja vrata 1883. godine. U početku se nastava održavala u prostorijama Nacionalne glazbene škole, a kasnije u novoj zgradi koja je otvorena 1894. godine. Službena stranica Fakulteta ne nudi podatke o povijesti uvođenja dirigiranja kao studija i predmeta. Na stranici je opisano samo ono što Fakultet danas pruža studentima. Međutim, kontaktirajući osoblje knjižnice Fakulteta doznajemo da je odsjek „Sviranje partitura i dirigiranje“ osnovan 1919. godine pod vodstvom dirigenta Andriana C. Bulata. Kraljevski fakultet glazbe nudi dirigiranje kao dvogodišnji diplomski studij. Istražujući internetsku stranicu, doznajemo da se studentima na preddiplomskome studiju dirigiranje nudi kao izborni kolegij. Bogati program nastavnoga plana i programa

⁷⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Royal_College_of_Music

uključuje javne nastupe s cijelim orkestrom, gostovanja međunarodnih dirigenata, pojedinačne projekte i redovitu suradnju s Odsjekom kompozicije.

Iako službene stranice Kraljevske glazbene akademije i Kraljevskoga glazbenog fakulteta ne sadržavaju podatke o povijesti uvođenja dirigiranja, formalna je obuka dirigenta postala dostupna u Britaniji tek nakon Prvoga svjetskog rata. Stoga se može reći da se naobrazba dirigenta stjecala kroz iskustvo i praksu vođenja orkestara te uz mentorstvo iskusnih dirigenata.

Ujedinjeno se Kraljevstvo ističe po još jednoj visoko glazbeno-obrazovnoj instituciji. Ove godine Kraljevski konzervatorij Škotske slavi svoj 175. rođendan. Osnovan je 1847. godine u Glasgowu. E-mail razgovorom s arhivom Konzervatorija doznajemo da je dirigiranje formalno ušlo u kurikulum kao poseban studij 1933. godine. U početku se studira zbarsko dirigiranje, da bi se do 1940-ih to razvilo u sveobuhvatni dirigentski studij. Danas na toj instituciji program dirigiranja nudi sveobuhvatnu obuku potrebnu za profesionalnoga dirigenta, ali samo na diplomskome nivou studija. Dirigentske vještine studenti stječu kroz raznoliko praktično iskustvo s orkestrima Kraljevskoga konzervatorija, opernim odjelom i raznim klasičnim i suvremenim ansamblima. Profesionalne veze u Glasgowu i diljem Škotske nude Konzervatoriju neusporedive prilike za rad Kraljevskoga škotskog nacionalnog orkestra, BBC-jevoga Škotskog simfonijskog orkestra, Red Note Ensemblea, Orkestra Škotske opere i Škotskoga komornog orkestra. Studenti Konzervatorija imaju majstorske tečajeve svake godine pod vodstvom cijenjenih profesora i dirigenata.

3.1.6. Mađarska – zasluge Franza Liszta

Iako se srednjoškolsko glazbeno obrazovanje nudilo od 1840. godine u Nacionalnoj glazbenoj školi u Pešti, u Mađarskoj u to vrijeme nije bilo visokoškolske glazbene ustanove. Prisutnost Franza Liszta bila je osvježanje na glazbenoj sceni, a na njegovu su inicijativu mnogi slavni skladatelji posjećivali grad. Sve navedeno rezultiralo je izgradnji *Kraljevske mađarske nacionalne glazbene akademije* 1875. godine u kojoj je Franz Liszt imenovan predsjednikom, a Ferenc Erkel ravnateljem Akademije. Lisztovom smrću i odlaskom Ferencza Erkela, za novoga je ravnatelja 1887. godine imenovan Ödön Mihalovich. Tijekom njegovoga vodstva odsjeci su se znatno proširili. Kad je preuzeo dužnost ravnatelja, nastavni plan i program Muzičke

akademije uključivao je samo nastavu klavira, orgulja, sviranja violine i violončela, vokal i kompoziciju. Ubrzo nakon što je Jenő Hubay imenovan ravnateljem Akademije 1919. godine, ispunjeni su zahtjevi za izobrazbom dirigenta. Od 1946. godine dirigiranje se predaje u sklopu programa Orkestralnoga dirigiranja Odsjeka za kompoziciju. Danas, program orkestralnoga dirigiranja nudi se i na diplomskome studiju.⁷⁸

3.1.7. Rusija – glazbena moć Sankt Peterburga i Moskve

Kraj 18. stoljeća ujedno je početak razvoja sekularne tradicije glazbenoga obrazovanja Rusije. Razvoj je ruskoga glazbenog života rezultiralo velikim interesom mladih ljudi koji teže profesionalnome glazbenom obrazovanju. Titula je kreatora obrazovnih institucija u Rusiji pripala braći Antonu i Nikolaju Rubinsteinu, najvećim glazbenicima i javnim osobama u to vrijeme. Braću Antona i Nikolaja veže povijesno značajna inicijativa – Anton je 1862. godine osnovao glazbeni konzervatorij u Sankt Peterburgu, a Nikolaj 1866. godine glazbeni konzervatorij u Moskvi. Obje institucije izrasle su u vrlo respektabilne i diljem svijeta cijenjene, poznate i priznate visokoškolske glazbeno-obrazovne institucije izuzetno visokih kriterija. Braća Rubinstein, osim što su bili izvrsni skladatelji i pijanisti, istaknuli su se i kao dirigenti.

U nastavku rada opisana je povijest ta dva konzervatorija u čijemu je središtu položaj dirigiranja kroz nastavni plan i program. Važno je spomenuti da su oba konzervatorija, uz dodatne razlike, djelovala pod istim nastavnim planom i programom glazbenoga obrazovanja.

U rujnu 1862. godine otvoren je konzervatorij u Sankt Peterburgu, a prvim je ravnateljem postao Anton Rubinstein. Veliki je doprinos životu konzervatorija pružio Nikolaj Rimski–Korsakov po kojemu konzervatorij nosi ime od 1944. godine. Njegovo je djelovanje označilo početak nove etape u formiranju profesionalnoga skladateljskog i teorijskog obrazovanja. Postao je autor prvih nastavnih programa i udžbenika harmonije i teorije skladanja koji su aktualni i danas. U počecima, na konzervatoriju se odvijala nastava teorije glazbe i kompozicije, sviranja klavira i orkestralnih instrumenata te pjevanja. Prvi je diplomant u klasi kompozicije bio P. I. Čajkovski koji je diplomirao 1865. godine. U sklopu Sanktpeterburškoga konzervatorija 1936. godine

⁷⁸ <https://uni.lisztacademy.hu/conducting-department/the-history-of-the-conducting-department-118049>

osnovana je Specijalizirana srednja glazbena škola. Osnovni je cilj škole obrazovanje vrhunskih glazbenika, čije je strukovno obrazovanje spojeno s cjelovitim zajedničkim intelektualnim, umjetničkim i duhovnim razvojem. Danas je Državni konzervatorij u Sankt Peterburgu najstarije i jedno od vodećih glazbenih sveučilišta u Rusiji. Konzervatorij trenutno ima šest odsjeka, a Odsjek za kompoziciju i dirigiranje osnovao je veliki dirigent Nikolaj Malko (1925. – 1929.) koji je studirao kompoziciju kod Nikolaja Rimskog-Korsakova i dirigiranje kod Nikolaja Čerepnina.⁷⁹ Studij se orkestralnoga dirigiranja nudi na preddiplomskom, diplomskom i poslijediplomskom studiju, kao poseban tečaj bez diplome te pripremni tečaj.

Prvi se veliki korak ka osnivanju Moskovskoga konzervatorija dogodio u veljači 1866. godine kada je moskovski odjel Ruskoga glazbenog društva zaprimio dokument kojim je dopušteno osnovati višu glazbenu školu u Moskvi. Osnivanjem više glazbene škole u Moskvi, kako je navedeno u dokumentu, društvu se otvara širi raspon aktivnosti. Za ravnatelja konzervatorija imenovan je Nikolaj Grigorjevič Rubinstein. Svečano je proslavljen prvi dan otvaranja konzervatorija 1. rujna 1866. godine. Nezadovoljni organizacijom nastave na konzervatoriju studenti su 1905. godine istaknuli: „Odglašujući privremeno detaljnije razmatranje potreba studenata pojedinih djelatnosti, zasad se ograničavamo na ukazivanje uvjetovanosti organizacije: a) *nastave dirigiranja za teoretičare*, b) *nastave pratnje za pijaniste*, c) *sat ansambla i šminke*; ograničenje probnog roka na godinu dana i svrhovitije uprizorenje operne i dramske nastave za pjevače.“ Iz toga podatka možemo zaključiti da se dirigiranje kao predmet u nastavi pojavljuje kroz potrebu studenata za usvajanjem znanja o dirigiranju i razvojem dirigentskih vještina. Cijela je 1920. godina obilježena novim važnim pomacima u strukturi i smjeru rada konzervatorija. Tu je od odlučujuće važnosti bio „Pravilnik o Lenjingradskome i Moskovskom konzervatoriju“. U skladu s „Pravilnicima o Lenjingradskom i Moskovskom konzervatoriju“ i novim nastavnim planovima i programima, konzervatorij je trebao osposobljavati glazbenike u mnogim djelatnostima. Primjerice, konzervatorij je trebao osposobljavati koncertne i operne soliste, koncertne ansamble, glazbenike za simfonijske i operne orkestre, „dirigente simfonijskoga orkestra i opere“. Novim je „Pravilnikom“ promijenjen ustroj obrazovne ustanove. Konzervatorij sada uključuje tri studija: znanstveno-skladateljski, izvođački i nastavno-pedagoški; Odsjek dirigiranja pripadao je izvođačkome studiju. Prve odluke

⁷⁹ <https://www.conservatory.ru/en/education/inostrannym-studentam/composition-conducting>

o otvaranju dirigentske klase na Moskovskome konzervatoriju donesene su 1922. godine. Program nastave, koji je sastavio Nikolaj Malko (1922. – 1923.), tada voditelj starije grupe orkestralnoga razreda, bio je osmišljen za tri godine i sastojao se od četiri posebne discipline: Tehnika dirigiranja i dirigiranje umjetnosti, Čitanje partitura i transpozicija te Povijest glazbene literature. Godina koja je od velikoga značaja za dirigiranje na Konzervatoriju je 1924. kada ono postaje samostalna akademska disciplina. Voditelj i tvorac odsjeka za dirigiranje bio je Konstantin Solomonovič Saradžev, obrazovani glazbenik, violinist i talentirani dirigent koji se dvije godine usavršavao u Leipzigu pod vodstvom Arthura Nikisha. Nastavni je plan i program odsjeka bio osmišljen za pet godina. Važno je mjesto dano tijekom čitanja partitura, a budući dirigent morao je dobro vladati glasovinom. Saradžev je smatrao da je obrazovanje dirigenta nezamislivo bez dobro organizirane prakse. U tu je svrhu svoje studente uključio u dirigiranje i pratnju opernih ulomaka koje su izvodili studenti Kazališnoga instituta. Godine 1928. održana je prva diploma dirigentskoga odsjeka. Trenutno, dirigiranje na Konzervatoriju zauzima svoje mjesto na dva odsjeka: Odsjek opere i orkestralnoga dirigiranja i Odsjek zborskoga dirigiranja. Slijedom navedenih podataka, dirigiranje na Moskovskome konzervatoriju, kao i Sanktpeterburškome, postaje ključnim dijelom glazbenoga obrazovanja u prvoj polovici 20. stoljeća. S obzirom na to da su oba Konzervatorija djelovala pod istim Nacionalnim planom i programom, dirigiranje postaje samostalni odsjek 1934. godine.

3.1.8. Sjedinjene Američke države

Dirigiranje ima bogatu povijest u Sjedinjenim Američkim Državama, međutim za razliku od napredne Europe, počeci se javljaju nešto kasnije. Dirigiranje u SAD-u bilo je pod utjecajem europskih tradicija, osobito njemačke i austrijske glazbene kulture. Mnogi su poznati orkestri u SAD-u dolazili izvana, a dirigenti su odigrali važnu ulogu u razvoju glazbe i umjetnosti u zemlji.

Studiji dirigiranja u SAD-u osnovani su u različitim vremenima i na različitim sveučilištima i glazbenim institucijama, a to je bio postupan proces koji je evoluirao tijekom godina. Neki od najstarijih i najpoznatijih odsjeka dirigiranja u SAD-u uključuju *The Juilliard School*, osnovanu 1905. godine, *Eastman School of Music*, osnovana 1921. godine te *Curtis Institute of Music* koji je osnovan 1924. godine. Tijekom

vremena, mnoga su druga sveučilišta i glazbene institucije diljem SAD-a također osnovale odsjeke dirigiranja u svojim glazbenim programima.

Osnovana kao *Institute of Musical Art*, *The Juilliard School* svjetski je lider u obrazovanju izvedbenih umjetnosti. Institut za glazbenu umjetnost utemeljio je Frank Damrosch s idejom da se u New Yorku uspostavi glazbeni konzervatorij koji bi talentiranim glazbenicima omogućio kvalitetno stjecanje glazbenoga znanja. Studij dirigiranja na Juilliard Schoolu osmišljen je kako bi pružio sveobuhvatnu edukaciju i praktično iskustvo dirigentima. Program je orkestralnoga dirigiranja na Juilliard Schoolu prilagođen potrebama svakoga pojedinog studenta, uz naglasak na razvoj tehničkih vještina, interpretaciju glazbe, komunikaciju s glazbenicima i kreativno vođenje ansambla. Studij orkestralnoga dirigiranja na Juilliard Schoolu zahtijeva visoku razinu predanosti, strasti i talenta. Cilj je programa pripremiti studente za uspješnu karijeru u dirigiranju, potičući njihovu umjetničku izražajnost, vodstvo i glazbenu viziju. Program se orkestralnoga dirigiranja može studirati na preddiplomskome studiju te kao „Graduate diploma“ namijenjen za visoko nadarene glazbenike koji žele nastaviti glazbeni studij nakon preddiplomske razine, ali ne žele ući u potpuni program diplomskoga studija.⁸⁰

Eastman School of Music glazbena je institucija smještena u Rochesteru u Saveznoj državi New York u Sjedinjenim Američkim Državama.⁸¹ Osnovao ju je industrijalist i filantrop George Eastman 1921. godine želeći stvoriti instituciju koja će pružiti vrhunsku glazbenu edukaciju i poticati umjetnički razvoj mladih glazbenika. Studij dirigiranja na Eastman School of Music pruža obrazovanje i mentorstvo mladim dirigentima koji žele razviti svoje vještine i karijeru u dirigiranju. Studenti dirigiranja imaju priliku raditi s različitim ansamblima na sveučilištu, uključujući Eastman filharmonijski orkestar, Eastman operno kazalište, Eastman puhački ansambl i druge ansamble. Eastman nudi odsjek Dirigiranje i ansamble. Na diplomskome studiju i poslijediplomskom studiju toga odsjeka fokus se stavlja na puhačke, zbarske, orkestralne ili suvremene ansamble. Cilj je programa pripremiti mlade dirigente za uspješnu karijeru u glazbenome svijetu i omogućiti im da ostvare svoj puni potencijal kao voditelji ansambala.

⁸⁰ <https://www.juilliard.edu/music/orchestral-conducting>

⁸¹ <https://www.esm.rochester.edu/about/history/>

Curtis Institute of Music je renomirana glazbena škola smještena u Philadelphiji u Sjedinjenim Američkim Državama. Osnovana je kao privatna glazbena škola, a danas je poznata kao jedna od najprestižnijih institucija glazbene izobrazbe u svijetu.⁸² Program dirigiranja na Curtis Instituteu pruža odabranim studentima mogućnost rada s poznatim dirigentima i mentorima, a omogućava naobrazbu na diplomskom studiju. Studenti imaju priliku dirigitirati Curtis Simfonijskim orkestrom i Simfonijskim orkestrom Philadelphije te raditi na interpretaciji različitih žanrova glazbe. Program se temelji na individualiziranome pristupu i pruža intenzivnu edukaciju koja pomaže studentima da razviju vještine potrebne za uspješnu karijeru u dirigiranju. U ranim je godinama škole, Leopold Stokowski previdio da će Curtis „postati najvažnija glazbena institucija u našoj zemlji, možda i u svijetu.“

3.1.9. Hrvatska – Zagreb

Najstarija je glazbena ustanova u Hrvatskoj *Hrvatski glazbeni zavod* osnovan 1827. godine u Zagrebu. Hrvatski je glazbeni zavod (HGZ) osnovan kao društvo ljubitelja glazbe i neprekidno djeluje sve do danas. Iz HGZ-a proizašla je najstarija visokoškolska glazbena ustanova *Muzička akademija u Zagrebu* utemeljena 1921. godine.

Kada je Akademija utemeljena, predmet dirigiranja predavao se studentima kompozicije, teorije i nastavničkoga odjela jer Odjel za dirigiranje nije imao samostalan status – bio je sustavni dio Odjela za kompoziciju. Jedina literatura kojom su se profesori i studenti služili bila je knjižica Frana Lhotke *Dirigiranje*. *Dirigiranje* nije obuhvaćalo slojevite sadržaje o, primjerice povijesti dirigiranja, nego samo podatke o manualnoj tehnici te pokoji savjeti. Do 1941. godine predmet dirigiranja predavao je Fran Lhotka koji je istodobno vodio i orkestar, a nakon njega titulu profesora dirigiranja preuzima Mladen Pozajić. Kod Pozajića počinje studirati naša prva generacija dirigenata poput Emila Cossetta, Vladimira Benića i Milana Horvata. Do pomaka u nastavi dirigiranja dolazi 1945. godine u kojoj Friedrich Zaun preuzima klasu dirigenata i utemeljuje nastavu na znanstvenoj osnovi, donoseći u Zagreb tekovine njemačke dirigentske škole. Predmet dirigiranja osamostaljuje se, ali se i dalje predaje u sklopu I. odjela za kompoziciju i dirigiranje, uz podnaslov „glavni predmet dirigiranje“. Prvi

⁸² <https://www.curtis.edu/>

tiskani nastavni plan i program za predmet dirigiranje potječe od 1951. godine u kojemu se građa metodički dijeli na logičke dijelove poredane prema težini i godinama studija. Nastavni plan sadrži deset semestara predmeta dirigiranja i sviranje partitura, osam semestara praktičnoga rada na opernoj literaturi. U to su vrijeme na akademiji svojim radom doprinijeli mnogi profesori poput Milana Horvata, Albe Vidaković, Slavka Zlatića, Rudolfa Matza i Igora Gjadrova. Gjadrov i Zlatić doprinijeli su nastavnome planu i programu kada su 1960. godine sastavili detaljni nastavni program koji sadrži temeljit popis djela i ostale popratne sadržaje. Program je nakon toga još nekoliko puta revidiran i proširen, ali takav nastavni program vrijedi i danas uz neke manje promjene.

Reformom se odsjeka i nastavnih planova Muzičke akademije 1977. godine dirigiranje odvaja od kompozicije te nastaje Odsjek za dirigiranje kojemu se 1999. godine pridružuju harfa i udaraljke. Danas studij Dirigiranja obuhvaća smjer Dirigiranje i smjer Zborsko dirigiranje. Sveukupno traje pet godina, tj. deset semestara. Na tim se smjerovima stječu kompetencije vođenja raznih instrumentalnih i vokalnih te mješovitih ansambala i upoznaje bogata glazbena literatura za različite instrumente i ansamble. Nakon zajedničke prve godine studij se odvaja na dva smjera: *Dirigiranje* s težištem rada s instrumentalnim ansamblima te *Zborsko dirigiranje* s težištem rada s vokalnim ansamblima.

4. PROFESIJA DIRIGIRANJA DANAS

Profesija dirigiranja današnjice dinamično je i raznoliko polje koje obuhvaća širok spektar stilova, žanrova i pristupa. Dirigenti se bave vođenjem orkestara, zborova ili drugih ansambala s kojim interpretiraju glazbena djela. Njihova je uloga osigurati koheziju, interpretativnu viziju i kvalitetnu izvedbu glazbe.

Dirigiranje se razvilo u složenu visokokvalificiranu djelatnost za čije obavljanje suvremeni dirigenti moraju posjedovati visoku tehničku vještinu, veliko glazbeno znanje, interpretativnu osjetljivost i komunikacijske vještine. Dirigenti rade s glazbenicima, pomažući im da zajedno interpretiraju glazbena djela na način na koji će odraziti autorsku viziju skladatelja. Danas postoje mnoge mogućnosti za obrazovanje i usavršavanje dirigenata. Uz glazbene akademije, konzervatorije i sveučilišta diljem svijeta na kojima dirigenti mogu steći obrazovanje, postoje i brojne radionice, seminari i natjecanja namijenjena dirigentima u različitim fazama karijere na kojima mogu širiti svoje kompetencije, stjecati nova iskustva i pokazati se široj javnosti.

U današnje vrijeme imamo puno dirigenata, no ne djeluju svi u istim područjima i ne rade svi na istome nivou. Uz obrazovane dirigente, mnogi su od njih bez odgovarajućega formalnog obrazovanja, ali posjeduju određene dirigentske sposobnosti. Kao i u ostalim disciplinama, takve dirigente nazivamo amaterima u sredinama u kojima djeluju na kulturni glazbeni život. Glazbena scena uključuje još neke skupine dirigenata, a među njima se nalaze i dirigenti – „glazbeni pedagozi“. U toj skupini podrazumijevamo dirigente koji su znanje stekli na pedagoškim studijima glazbe, a osposobljeni su za nastavnike glazbenoga odgoja te zborovođe za glazbene, osnovne i srednje škole. Gjadrov (2002, 145) tvrdi da mnogi takvi zaposlenici u praksi kasnije postižu izvrsne rezultate u radu s djecom, mladima i amaterima, naročito u manjim sredinama koje su željne glazbenih događaja.

Uz redovne obaveze, posao dirigenata obuhvaća široki spektar dužnosti. Osim vođenja izvedbi i interpretacije glazbe, dirigenti se često bave i administrativnim zadacima vezanim s vođenjem ansambala ili glazbenih organizacija. Ta uloga obuhvaća sljedeće: dirigenti sudjeluju u planiranju sezone koncerata, odabiru repertoara i gostujućih umjetnika i suradnika, surađuju s izvođačima i kreiraju glazbene programe; mogu biti uključeni u upravljanje proračunom ansambla ili organizacije,

uključujući planiranje troškova, traženje sponzora, prikupljanje sredstava i vođenje financijskih operacija; dirigenti su često odgovorni za zapošljavanje, upravljanje i motiviranje glazbenika, suradnika i administrativnoga osoblja, oni mogu sudjelovati u procesu odabira članova ansambla ili suradnika; dirigenti se ponekad moraju povezivati s drugim umjetnicima, institucijama i kulturnim organizacijama kako bi ostvarili suradnju na projektima, stvarali partnerstva i promovirali glazbu; dirigenti često moraju biti uključeni u upravljanje projektima, bilo da se radi o organizaciji koncerata, turneja, snimanja, tada su odgovorni za planiranje, koordinaciju i provedbu projekata; dirigenti imaju ulogu u promociji ansambla, koncerata i glazbenih programa, oni mogu sudjelovati u medijskim intervjuima, nastupima u javnosti, pisanju članaka i sudjelovanju u marketinškim i promotivnim aktivnostima. Uz to, takvi dirigenti pronalaze vremena za pedagošku djelatnost, rad na radionicama i seminarima, učešće u komisijama na raznim natjecanjima, dobrotvornim događanjima i humanitarnim akcijama koje obavljaju u sklopu svoje djelatnosti.

Te administrativne uloge od dirigenta traže da budu cjeloviti vođe i stratezi, koji ne samo da interpretiraju glazbu, već i vode ansamble ili organizacije prema umjetničkome i financijskom uspjehu. No, od svega navedenog, njihova je najvažnija uloga i obveza da ponizno služe umjetnosti, da ansamblu kojim rukovode omoguće postići svoj umjetnički maksimum, da doprinose umjetničkome rastu i razvoju ansambla. Dirigenti imaju značajan utjecaj na glazbenu kulturu i umjetnost u svijetu. Važno je napomenuti da je dirigiranje cijenjena i izazovna profesija koja zahtijeva predanost, strast i kontinuirani rad na razvoju vještina u umjetničkome izražavanju.

ZAKLJUČAK

Povijest dirigiranja svjedoči o postupnome razvoju te grane glazbene umjetnosti i prepoznavanju potrebe za profesionalnim dirigentima koji će voditi ansamble i ostvariti viziju skladatelja. Početak je profesionalizacije dirigiranja i uvođenje dirigiranja kao studija u visokoobrazovne institucije imalo presudan utjecaj na dirigentsku profesiju. Da bi postali stručnjaci u svome području i ostvarili svoju umjetničku viziju u vođenju ansambala, dirigenti moraju proći kroz dugotrajan proces obrazovanja, stjecanja iskustva i kontinuiranoga usavršavanja.

Prema rezultatima istraživanja, početak 20. stoljeća obilježava priznavanje dirigiranja kao zasebne grane glazbene umjetnosti i potrebe za formalnim obrazovanjem i stručnom edukacijom dirigenta. U tome se razdoblju pokreće većina studija dirigiranja poput onih u Beču, Londonu, Budimpešti i dalje Europe i svijeta. Studij dirigiranja ima ključnu ulogu u osposobljavanju mladih dirigenata za kvalitetno i profesionalno vođenje ansambala. Kroz studij, studenti stječu sva potrebna znanja, vještine i kompetencije koje su neophodne za uspješno obavljanje dirigentske uloge u današnjemu glazbenom svijetu.

Važno je da visokoobrazovne institucije i glazbene organizacije nastave podržavati razvoj dirigiranja kroz relevantne studijske programe, pružanjem prilika za stjecanje praktičnoga iskustva, profesionalno mentorstvo te podršku dirigentima u njihovome profesionalnom rastu. Dirigiranje ostaje jedna od najvažnijih profesija u svijetu glazbe koja zahtijeva vještinu vođenja ansambala, umjetničku viziju i duboko razumijevanje glazbenih djela.

SAŽETAK

Iako je dirigiranje kao profesija kasno doseglo svoju punu formu, razvoj je bio iznimno intenzivan i bogat. U prošlosti su skladatelji često sami dirigirali izvedbe svojih djela, a uloga dirigenta nije bila jasno definirana. No s vremenom, s rastom kompleksnosti glazbenih djela, potrebno je bilo specijalizirano vođenje ansambala. Pojavili su se glazbenici koji su se posvetili isključivo dirigiranju i koji su razvili potrebne vještine za vođenje ansambla. Početak profesionalizacije dirigiranja i uvođenje dirigiranja u visoke glazbene institucije utjecale su na formiranje i razvoj dirigentske profesije. Dok su visokoobrazovne glazbene institucije poput onih u Francuskoj i Njemačkoj među prvima uvele dirigiranje kao ključni dio glazbenoga obrazovanja, ostale znatne institucije program dirigiranja uvode početkom 20. stoljeća. Značajni su dirigenti ostavili neizbrisiv trag na razvoj profesije dirigiranja. Njihov su dirigentski angažman i pedagoški doprinos postavili temelje za daljnji napredak. Kroz programe dirigiranja i mentorstvo mladi dirigenti stječu potrebna znanja, vještine i iskustvo kako bi ostvarili svoju umjetničku viziju i uspješno vodili ansamble.

SUMMARY

While conducting as a profession did not completely evolve until much later, it was a very intensive and rich development. In the past, conductors were not always precisely defined and frequently conducted performances of their own compositions. But over time, as musical compositions became more complicated throughout time, it was necessary to use specialized ensemble leadership. There emerged musicians who focused only on conducting and who developed the essential abilities to guide an ensemble. The beginning of the professionalization of conducting and the introduction of conducting in high musical institutions influenced the formation and development of the conducting profession. While higher educational music institutions such as those in France and Germany were among the first to introduce conducting as a key part of music education, other significant institutions introduced conducting programs at the beginning of the 20th century. Their conducting engagement and pedagogical contribution laid the foundation for further progress. Through conducting programs and mentoring, young conductors acquire the necessary knowledge, skills, and experience to realize their artistic vision and successfully lead ensembles.

LITERATURA

Knjige

Gjadrov, I. *Umijeće dirigranja*. Music play, Zagreb, 2005.

E-knjiga

Platte, Sarah Lisette. *The Maestro Myth – Exploring the Impact of Conducting Gestures on the Musician's Body and the Sounding Result*; Thesis: S.M., Massachusetts Institute of Technology, School of Architecture and Planning, Program in Media Arts and Sciences, 2016.

Pristupljeno: 19.8.2022. <https://dspace.mit.edu/handle/1721.1/105934>

Terauds, J. (2019) *The Birth And Evolution Of The Modern Orchestra*, Ludwig van Toronto, Museland Media 2022. 5.9.2022.

<https://www.ludwig-van.com/toronto/2019/04/10/classical-music-101-the-birth-and-evolution-of-a-strange-beast-that-is-the-european-orchestra/>

Berlioz, H. (1856). The Orchestral Conductor. Theory of His Art. *The Musical Times and Singing Class Circular*, 7(159), 227–230.

Pristupljeno: 3.7.2023. <https://www.jstor.org/stable/3370919>

Članak u časopisu

SOUTHERLAND, W. (2019). GIVING MUSIC A HAND: Conducting History in Practice and Pedagogy. *The Choral Journal*, 59(8), 30–43.

Pristupljeno: 2.8. 2022. <https://www.jstor.org/stable/26601977>

Mason, M. (n.d.). *Conductors as the New Virtuoso, Paris 1830– 1848*. Academia, 2023., str. 3. Pristupljeno: 19.8. 2022.

https://www.academia.edu/30003445/Conductors_as_the_New_Virtuoso_Paris_1830_1848

Vabec, M. (2020). Uloga dirigenta u oblikovanju kulturnog života zajednice. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Pristupljeno: 10.3. 2023.

<https://zir.nsk.hr/islandora/object/unipu%3A6829/datastream/PDF/view>

Gravora, O. (2009). Glazba u NDH: primjer Lisinskog i Zajca. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 41 (1), 305-324.

Pristupljeno: 11.10. 2022. <https://hrcak.srce.hr/49238>

Mrežne stranice

Arza. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno: 2.8.2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4102>

Teza. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno: 2.8.2022.

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61091>

[https://it.wikipedia.org/wiki/Orchestra del Teatro alla Scala](https://it.wikipedia.org/wiki/Orchestra_del_Teatro_alla_Scala). Pristupljeno: 20.8.2022.

<https://www.iso.co.uk/about-us/about-the-iso/our-history-and-archives/>
Pristupljeno: 20.8. 2022.

[https://it.wikipedia.org/wiki/Orchestra dell'Accademia Nazionale di Santa Cecilia](https://it.wikipedia.org/wiki/Orchestra_dell'Accademia_Nazionale_di_Santa_Cecilia)
Pristupljeno: 20.8.2022

<https://jezikoslovac.com/word/m9ks> Pristupljeno: 20.8.2022.

<https://proleksis.lzmk.hr/15857/> Pristupljeno 5.9..2022.

<https://www.classicfm.com/discover-music/when-did-women-join-orchestras/>
Pristupljeno: 3.7.2023.

https://en.wikipedia.org/wiki/Mary_Wurm Pristupljeno: 3.7.2023.

<https://www.berliner-philharmoniker.de/en/titelgeschichten/20172018/female-conductors/>
Pristupljeno: 3.7.2023

<https://hellomusictheory.com/learn/famous-female-conductors/>
Pristupljeno 3.7.2023

https://en.wikipedia.org/wiki/Ethel_Leginska Pristupljeno: 3.7.2023.

<https://www.newworldencyclopedia.org/entry/orchestra> Pristupljeno: 5.9.2022.

<https://www.blog.der-leiermann.com/en/the-mannheim-school/>
Pristupljeno: 30.6.2023.

<https://www.matica.hr/vijenac/584%20-%20586/iz-glazbene-povjesnice-25898/>
Pristupljeno 5.9. 2022.

https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Wagner#Biography Pristupljeno: 1.7.2023.

<https://danielbarenboim.com/wagner-and-ideology/> Pristupljeno: 1.7.2022.

<https://www.britannica.com/topic/La-Scala> Pristupljeno: 3.7.2023.

https://hr.wikipedia.org/wiki/Novogodi%C5%A1nji_koncert_Be%C4%8Dkih_filharmonij%C4%8Dara#Povijest_i_mjesto_u_kulturi Pristupljeno 3.7.2023.

<https://www.pcmsconcerts.org/composer/richard-wagner/> Pristupljeno 3.7.2023.

<https://www.br-klassik.de/aktuell/news-kritik/akustik-bayreuther-festspielhaus-orchestergraben-mystischer-abgrund-richard-wagner-100.html>
Pristupljeno: 3.7.2023.

<https://www.gewandhausorchester.de/en/gewandhaus/history/>
Pristupljeno 15. 6.2023.

<https://www.berliner-philharmoniker.de/en/about-us/philharmonie/> Pristupljeno:
15.6.2023.

<https://www.britannica.com/topic/Royal-Opera-House-London>
Pristupljeno: 23.5.2023.

<https://bmusic.co.uk/what-we-do/who-we-are/history-1> Pristupljeno: 23.5.2023.

<https://www.operadeparis.fr/en/about/history> Pristupljeno: 15.6.2023.

<https://www.orchestredechambredeparis.com/lieu/grande-salle-pierre-boulez-philharmonie-de-paris/> Pristupljeno: 15.6.2023.

https://www.carnegiehall.org/About/History/Performance-History-Search?q=&dex=prod_PHS&pf=Pyotr%20Ilyich%20Tchaikovsky
Pristupljeno: 20.6.2023.

<https://www.metopera.org/about/the-met/> Pristupljeno: 25.5.2023.

<https://www.mariinsky.ru/en/> Pristupljeno: 5.2.2023.

<https://www.bolshoirussia.com/theatre/> Pristupljeno. 10.2.2023.

<https://www.opera.hu/hu/rolunk/az-operahaz-epitesenek-tortenete/> Pristupljeno:
10.2.2023.

<https://pragueclassicalconcerts.com/en/composers/handel?presenter=Composer>
Pristupljeno: 17.3.2023.

<https://www.austria.info/en/things-to-do/cities-and-culture/famous-austrians/haydn>
Pristupljeno: 3.7.2023.

<https://www.classicfm.com/composers/mozart/pictures/mozarts-15-birthday-facts/>
Pristupljeno: 3.7.2023.

<https://www.teatar.hr/126730/lohengrin/> Pristupljeno: 3.7.2023.

https://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Liszt Pristupljeno: 3.7.2023.

https://en.wikipedia.org/wiki/Arthur_Nikisch Pristupljeno: 3.7.2023

<https://myscena.org/pierre-chenier/arturo-toscanini-1867-1957-greatest-conductor-conscience/> Pristupljeno: 3.7. 2023.

<https://playbill.com/article/how-conductor-leopold-stokowski-popularized-orchestral-music-in-america> Pristupljeno: 3.7.2023.

<https://interlude.hk/on-this-day-25-january-wilhelm-furtwangler-was-born/>
Pristupljeno: 3.7.2023.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Karajan: The Maestro and His Festival#Content>
Pristupljeno: 3.7.2023.

<https://robccowan.com/2020/07/04/sergiu-celibidache-musical-phenomenon-or-fraud/>
Pristupljeno: 3.7.2023.

<https://www.viennaphilharmonicsociety.org/about-us/history/did-you-know>
Pristupljeno: 2.6.2023.

<https://www.deutschegrammophon.com/en/catalogue/products/boulez-the-conductor-complete-recordings-on-dg-and-decca-12557> Pristupljeno: 2.6.2023.

https://www.lucernefestival.ch/en/program/directory-of-artists/claudio_abbado/1
Pristupljeno: 3.7.2023.

Rojko, P. (1985) Fran Lhotka kao muzički pedagog. Fran Lhotka 1883-1962 Zbornik 3 Društva skladatelja Hrvatske. Ostali članci/prilozi. 30.6.2022.

<https://www.bib.irb.hr/794480>

https://hr.wikipedia.org/wiki/Milan_Sachs Pristupljeno: 3.7.2023.

https://hr.wikipedia.org/wiki/Boris_Papandopulo Pristupljeno: 25.6. 2023.

http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=30_99 Pristupljeno: 25.6.2023.

https://hr.wikipedia.org/wiki/Berislav_Klobu%C4%8Dar Pristupljeno: 25.6.2023.

<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/3760/praselj-dusan> Pristupljeno: 25.6. 2023.

<https://glazba.hr/vijesti/preminuo-pavle-despalj/> Pristupljeno: 25.6.2023.

<https://www.hnk.hr/hr/novosti/preminuo-je-maestro-nik%C5%A1-bareza/> Pristupljeno: 10.6.2023.

<https://www.encyclopedia.com/arts/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/habeneck-francois-antoine-0> Pristupljeno: 30.6.2023.

<https://www.hmt-leipzig.de/> Pristupljeno: 3.7.2023.

<https://www.conservatoiredeparis.fr/fr/departement/ecriture-composition-et-direction-dorchestre> Pristupljeno: 1.7.2023.

<https://conservatoriosantacecilia.it/> Pristupljeno: 20.4.2023.

<https://hmtm.de/> Pristupljeno: 12.3.2022.

<https://www.udk-berlin.de/en/university/college-of-music/the-college/chronicle/>
Pristupljeno: 12.3. 2022.

<https://www.a-wgm.at/geschichte> Pristupljeno: 25.5.2023.

https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_D/Dirigent.xml Pristupljeno: 1.7.2023.

https://en.wikipedia.org/wiki/Royal_College_of_Music Pristupljeno: 1.7.2023.

<https://uni.lisztacademy.hu/conducting-department/the-history-of-the-conducting-department-118049> Pristupljeno: 30.6.2023.

<https://www.juilliard.edu/music/conducting/orchestral-conducting-graduate-diploma>
Pristupljeno: 25.5.2023.

<https://www.mdw.ac.at/musikleitung/> Pristupljeno: 2.7.2023.

<https://www.esm.rochester.edu/about/history/> Pristupljeno: 25.5.2023.

<https://www.curtis.edu/> Pristupljeno: 25.5.2023.

<https://festival-besancon.com/en/presentation-of-the-competition/> Pristupljeno:
25.5.2023.

<https://conducting.wiener-schule.at/> Pristupljeno: 5.6.2023.